

บทที่ 2

การแก้ไขปัญหาสุรา

จากการที่สุราทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ และส่งผลกระทบต่อรัฐบาลไทยทั้งด้าน การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ดังได้กล่าวมาแล้ว เป็นผลให้รัฐบาลไทย พยายามหาแนวทางในการแก้ไข รัฐบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พยายามแก้ไขปัญหสุราคด้วยการเจรจาทำหนังสือสัญญาเรื่องสุรา พ.ศ. 2410 กับรัฐบาล ฝรั่งเศส ทั้งนี้เพื่อให้รัฐบาลไทยมีอำนาจควบคุมการจำหน่ายสุรภายในประเทศ แต่ หนังสือสัญญานี้ไม่มีผลบังคับใช้ในการปฏิบัติในเวลาต่อมา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัญหาสุราได้ทวีความรุนแรงขึ้น รัฐบาลได้หาวิธีแก้ไขทั้งภายใน ประเทศและการเจรจากับรัฐบาลต่างประเทศ ท้ายสุดได้แต่งตั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ เป็นราชทูตประจํานานาประเทศที่ไปทำหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้ากับไทย- เพื่อดำเนินการเจรจาโดยตรงกับรัฐบาลประเทศนั้น ๆ จนประสบความสำเร็จในที่สุด เพื่อสะดวกในการศึกษาจึงได้แบ่งประเด็นออกเป็น การแก้ไขเรื่องสุราในสมัยพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การแก้ไขเรื่องสุราในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม- เกล้าเจ้าอยู่หัว และการแก้ปัญหาโดยการส่งราชทูตไปประจําต่างประเทศ

การแก้ไขปัญหสุราในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากเรื่องการค้าสุรานี้ ทำให้รัฐบาลไทย ตระหนักได้ว่าเป็นอุปสรรคต่อสัมพันธไมตรีอันดีระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลต่างประเทศ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลไทยจัดส่งคณะทูตซึ่งมีพระยาศรีพิพัฒน์¹ เป็นราชทูตพิเศษไปเจริญ สัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2403² จึงได้มอบหมายให้คณะทูตดังกล่าวนำหนังสือ

¹. พระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค).

ชี้แจงเรื่องสุราไปแจ้งต่อรัฐบาลฝรั่งเศส¹ อาจสรุปสาระสำคัญได้ 2 ประการคือ ประการแรก เป็นการชี้แจงให้รัฐบาลฝรั่งเศสทราบถึงข้อตกลงที่รัฐบาลไทยได้ทำความตกลงไว้กับ นายมองติญูซี ราชทูตฝรั่งเศสที่ได้เข้ามาทำหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้า เมื่อ พ.ศ. 2399 ซึ่งกงสุลฝรั่งเศสปฏิเสธไม่ยอมรับรู้ข้อตกลงดังกล่าว ทั้งนี้เป็นเพราะไม่มีประจักษ์พยานที่เป็นหลักฐานอ้างอิงในข้อตกลงนี้

ประการต่อมา ในเรื่องที่รัฐบาลไทยจะขอเก็บภาษีสุรากลางประเทศจากเดิมที่เคยเก็บร้อยละ 3 เป็นร้อยละ 6 หรือร้อยละ 10 นั้น รัฐบาลฝรั่งเศสตอบว่ายินดีปฏิบัติตามเมื่อทุกประเทศปฏิบัติตามในเงื่อนไขเช่นเดียวกัน นอกจากนี้รัฐบาลฝรั่งเศสได้เสนอแนะให้รัฐบาลไทยส่งคนออกไปศึกษาวิธีการควบคุมการจำหน่ายสุราที่ฝรั่งเศส หรือในประเทศอาณานิคมของชาติตะวันตกในเอเชีย เพื่อนำมาปรับปรุงและเป็นแนวทางในการปฏิบัติในไทย²

จากข้อเสนอแนะของรัฐบาลฝรั่งเศส ไม่พบหลักฐานว่ารัฐบาลไทยได้จัดส่งคนออกไปปฏิบัติงานต่างประเทศ แต่เข้าใจว่าคงเป็นแนวทางในการจัดการเรื่องสุราในประเทศให้แก่รัฐบาลไทยไม่น้อย ซึ่งเห็นได้จากปี พ.ศ. 2405 รัฐบาลไทยได้แจ้งต่อกงสุลให้ผู้จำหน่ายสุราต่างประเทศไปรับใบอนุญาตจำหน่ายสุรา (Licenses) จากเจ้าหน้าที่ของรัฐโดยเสียค่าธรรมเนียมใบอนุญาตปีละ 160 บาท³

¹ กจช. ร.4 4.2/15 การต่างประเทศ นายคิษตรียาถึงเจ้าพระยาพระคลังฯ วันพฤหัสบดี ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 5 ปีจอยังเป็นตรีศก จ.ศ. 1223

² เรื่องเดียวกัน.

³ กจช. ร.4 4.2/15 การต่างประเทศ นายคิษตรียาถึงเจ้าพระยาพระคลังฯ วันจันทร์ ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 ปีจอจัตวาศก จ.ศ. 1224

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าคำประกาศของรัฐบาลได้รับการปฏิเสธจากกงสุลต่างชาติ¹ โดยโต้แย้งว่าเป็นการปฏิบัติการณ์ที่ผิดต่อหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าในข้อ 5 ข้อ 10 และข้อ 20² จึงอาจกล่าวได้ว่าการดำเนินการแก้ไขเรื่องสุราในครั้งนี้ของรัฐบาลไทยประสบความล้มเหลว ทั้งนี้เป็นเพราะไม่ได้รับความร่วมมือจากกงสุล

ปัญหาการค้าสุร่าต่างประเทศในไทยได้ทวีความรุนแรงขึ้น เมื่อนายโอบาเรต์ (M. Aubaret) ได้ฉวยโอกาสถล่มทลายสัญญาสุรากับหลวงบริบูรณ์สุรากร นายอากรสุรากรุงเทพฯ โดยไม่แจ้งให้รัฐบาลทราบในปี พ.ศ. 2408 จากหนังสือสัญญานี้ นายอากรสุรากรุงเทพฯ ยินยอมให้กงสุลฝรั่งเศสควบคุมการค้าสุร่าต่างประเทศในกรุงเทพฯ กล่าวคือผู้นำสุร่าฝรั่งเศสเข้ามาต้องแจ้งจำนวนต่อกงสุล จากนั้นกงสุลฝรั่งเศสและนายอากรสุรากรุงเทพฯ จะออกหนังสืออนุญาตให้แก่ผู้จำหน่ายสุร่าฝรั่งเศส ดังนั้นฐานะของกงสุลฝรั่งเศสก็คือ นายอากรสุร่าฝรั่งเศสนั่นเอง³

พฤติกรรมของกงสุลฝรั่งเศสในครั้งนี้ เป็นการกระทำที่เข้ากฎหมายไทย ทั้งนี้เพราะผู้ขอเป็นนายอากรสุร่าจะต้องยื่นประมูลอากรสุร่าต่อรัฐก่อน และต้องดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมายไทย แม้ว่ากฎหมายไทยจะเปิดทางให้นายอากรสุร่ามีลูกช่วงรับสุร่าไปจำหน่ายได้ในท้องถิ่นนั้นก็ตาม แต่สุร่าที่จะนำออกจำหน่ายนั้นต้องเป็นสุร่าโรง⁴

¹มีข้อนำส่งเหตุประการหนึ่งว่า ชาวฝรั่งเศสเป็นชาติที่มีผลประโยชน์จากการค้าสุร่าในไทยมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากหลักฐานชั้นต้นใน กจช., กช. พบว่า คติความสุร่าที่นายอากรสุร่าจับกุมชาวต่างชาติ มักเป็นคติความที่เกี่ยวช้องกับกงสุลฝรั่งเศสมากที่สุด

²กจช. ร. 4 4.2/15 การต่างประเทศ นายคิษตรียาถึงเจ้าพระยาพระคลังฯ วันจันทร์ ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 ปีจอจัตวาตศก จ.ศ. 1224

³บางกอกกรีกอเคอร์ (วันอังคาร ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 6 ปีฉลูศกตศก จ.ศ. 1227)

⁴"ประกาศฝรั่งเศสทำหนังสือสัญญา" พระราชบัญญัติและประกาศต่าง ๆ ในรัชกาลที่ 4., หน้า 35

บริษัท เลย์ไค์วิจารณ์การกระทำของกงสุลฝรั่งเศสในครั้งนี โดยลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์บางกอกเรคคอร์ด (THE BANGKOK RECORDER) ลงวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2408 ว่า "...ข้อซึ่งกงสุลฝรั่งเศสเป็นนครุชนบธรรมเนียมเมืองพร้อม, แลรู้ใจความคำสัญญาไมตรี, แล้วมาทำหนังสือสัญญากับหลวงบริบรณสุรารณัน, ฤคิพระหลาดคนักกูเหมือนการเติก ๆ ทำเล่น..."¹

รัฐบาลไทยย่อมตระหนักถึงผลเสียที่เกิดขึ้น ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ว่าถ้ารัฐบาลยินยอมให้กงสุลฝรั่งเศสควบคุมการค้าสุราได้แล้ว สุราฝรั่งเศสส่วนนี้ย่อมอยู่นอกเหนือความควบคุมของรัฐบาลไทย และจะส่งผลกระทบต่อรัฐบาลหลายประการ ที่สำคัญคือถ้ากงสุลฝรั่งเศสมีสิทธิออกใบอนุญาตจำหน่ายสุราฝรั่งเศสให้กับคนทั่วไป จะเป็นการเสริมสร้างอำนาจและขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในไทยรวมทั้งอำนวยความสะดวกแก่ชนชั้นกษัตริย์และขุนนาง ซึ่งเคยข่มขู่เป็นแนวทางให้กงสุลชาติอื่น ๆ ดำเนินการตามสิทธิที่พึงได้รับด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์นี้ก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้น เมื่อนายโอบาเรตต์กงสุลฝรั่งเศสเร่งเร้าให้รัฐบาลไทยเปิดการเจรจาและทำหนังสือสัญญาสุราในรูปแบบเดียวกับที่กงสุลฝรั่งเศสได้ทำกับนายอากรสุรารุงเทษ ในเวลาต่อมา² เป็นผลให้รัฐบาลไทยต้องหยิบยกหัวข้อการค้าสุราในไทยเป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่ง เมื่อรัฐบาลไทยจัดส่งคณะทูตซึ่งมีเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์เป็นราชทูต ออกไปเจรจากรณีเรื่องเขมรกับรัฐบาลฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2410

1. หนังสือสัญญาเรื่องสุรา พ.ศ. 2410

ใน พ.ศ. 2410 รัฐบาลไทยได้ส่งทูตคณะหนึ่งเดินทางไปฝรั่งเศส โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือเรื่องเขมรแล้ว รัฐบาลไทยยังมุ่งหวังให้คณะทูตชุดนี้เข้าพบและชี้แจงถึงการควบคุมการค้าสุรารภายในประเทศ และการเก็บภาษีสุราต่างประเทศต่อรัฐบาลฝรั่งเศสด้วย

¹บางกอกเรคคอร์ด (วันอังคาร ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปีฉลูสัปตศก จ.ศ. 1227)

²กช. ร.4 4.2/16 การต่างประเทศ นายโอบาเรตต์ถึงเจ้าพระยาพระคลังฯ วันอังคาร แรม 14 ค่ำ เดือน 6 ปีฉลูสัปตศก และนายโอบาเรตต์ถึงเจ้าพระยาพระคลังฯ วันศุกร์ แรม 9 ค่ำ เดือน 9 ปีฉลูสัปตศก จ.ศ. 1227

ความสำคัญของเรื่องสุรานี้เห็นได้ชัด จากการศึกษาที่เจ้าพระยาพระคลังมหาโกษาธิบดี¹ ต้องการให้นำเรื่องสุราไว้ในพระราชสาส์นหรือในหนังสือนำทูต² แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ไม่เห็นชอบด้วย เพราะเห็นว่าผิดธรรมเนียมการถวายพระราชสาส์น ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงจัดทำหนังสือร้องทุกข์เรื่องสุราอีกฉบับหนึ่ง³ เพื่อชี้แจงให้รัฐบาลฝรั่งเศสทราบถึงความลำบากของรัฐบาลไทยในเรื่องสุรา ซึ่งเกิดจากความเข้าใจในหนังสือสัญญาไม่ตรงกัน⁴

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงมีพระราชหฤทัยว่า การเจรจาในครั้งนี้จะประสบผลสำเร็จดังพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปยังขุนสมุทรโคจร⁵ว่า

...การทูตนั้นตลอดจนได้เฝ้าแอมแปรเอถวายพระราชสาส์นได้ตั้งนี้ข้าก็สบายใจอยู่แล้ว การจะโต้ตั้งประสงค์หรือไม่โต้ตั้งประสงค์...ก็สุดแต่ปัญญาแอมแปรเอ ถ้าแอมแปรเอจะว่าผิด ๆ ไปไกล ๆ ไป ข้าเข้าใจว่าความอายไม่ตกอยู่แก่ข้า จะต้องตกอยู่แก่แอมแปรเอเอง เพราะเมืองเราเป็นเมืองน้อย จะรู้ที่จะทำอย่างไร...⁶

¹เจ้าพระยาพระคลังมหาโกษาธิบดีในเวลานั้น คือ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ชำ บุนนาค)

²กพช. จดหมายเหตุนครราชสีมาที่ 4 จ.ศ.1225 เลขที่ 52 เรื่องสัญญาภาษีสุราสยามกับฝรั่งเศส

³กพช. จดหมายเหตุนครราชสีมาที่ 4 จ.ศ.ไม่มี เลขที่ 348 พระราชกระแสเรื่องเงินเข้าเป็นสัปเชก

⁴กพช. จดหมายเหตุนครราชสีมาที่ 4 จ.ศ.ไม่มี เลขที่ 468 เรื่องร้องทุกข์ 7 ข้อส่งไปกรุงปารีส

⁵ขุนสมุทรโคจร (พุ่ม ศรีไชยันต์) เป็นหนึ่งในคณะทูตที่ไปฝรั่งเศสในครั้งนั้น

⁶กพช. จดหมายเหตุนครราชสีมาที่ 4 พระราชนิพนธ์ เลขที่ 4 จดหมายถึงนายพุ่มขุนสมุทรโคจร คบที่ไปกรุงปารีสไม่กลมเกลียวกัน

พระราชดำรินี้เป็นเพราะพระองค์ทรงเห็นว่า ถ้ารัฐบาลจะต้องเสียผลประโยชน์ต่อรัฐบาลฝรั่งเศส ย่อมเสียหน้าน้อยกว่าที่จะต้องยอมต่อกองสุลฝรั่งเศส¹ ถึงกระนั้นก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมอบหมายให้ราชทูตเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศส เรื่องสุราราคาถูกที่นำมาจากจีน และอินโดนีเซียให้ได้ ส่วนสุรายุโรปนั้นรัฐบาลไทยยังอนุโลมให้นำเข้ามาได้ เนื่องจากทรงพิจารณาว่าสุรายุโรปจะเข้ามาไม่มากนัก เพราะมีราคาแพง² แต่พระองค์ก็ทรงตั้งพระราชหฤทัยอย่างเด็ดเดี่ยวว่า ถ้ารัฐบาลฝรั่งเศสยังคงยืนยันว่า สุราเป็นสินค้าที่เสียภาษีขาเข้าร้อยละ 3 แล้วนำออกจำหน่ายได้ทั่วไป พระองค์จะขอเจรจาแก้ไขเรื่องสุราใหม่เมื่อครบกำหนด 12 ปี ตามเงื่อนไขที่ระบุไว้ในหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าที่รัฐบาลไทยทำไว้กับฝรั่งเศส³

ผลจากการเจรจาในครั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า ประสบผลสำเร็จตามความมุ่งหมายของรัฐบาลไทยกล่าวคือ มีการลงนามร่วมกับรัฐบาลฝรั่งเศสในหนังสือสัญญาเรื่องสุรา พ.ศ. 2410 เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม และมีการเพิ่มข้อหนังสือสัญญาเรื่องสุราอีกครั้งหนึ่งเมื่อรัฐบาลฝรั่งเศสส่งราชทูตเข้ามาแลกเปลี่ยนหนังสือสัญญากับไทยที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2410 สรุปสาระสำคัญของหนังสือสัญญาค้างนี้⁴

1. สุราต่างประเทศที่นำเข้ามาโดยเสียภาษีขาเข้าร้อยละ 3 แล้ว นำออกจำหน่ายได้โดยทั่วไป

¹ แอ็บบ็อต โลว์ มอชแอ็ท, แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ, แปลโดย นิจ ทองโสภิต (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมาคมนักสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520), หน้า 152

² กนช., จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. ไม่มี เลขที่ 315 ชื่อสัญญาเรื่องสุรา

³ เรื่องเดียวกัน

⁴ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี..., เล่ม 2, หน้า 164-166

2. ผู้จำหน่ายสุราปลีกต้องขอหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุราต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยเสียค่าธรรมเนียมสุราราคาถูกกว่าลิตรละ 2 สติง ปิละไม่เกิน 80 บาท ส่วนสุราราคาสูงไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม และนำออกจำหน่ายได้ในโรง ร้าน เรือ ที่ระบุไว้ในใบอนุญาต

3. ห้ามค้มกัณฑ์สุราออกจำหน่าย และถ้าไม่ปฏิบัติตามจะถูกปรับไม่เกิน 200 บาท

การที่ฝรั่งเศสยินยอมทำหนังสือสัญญาฉบับนี้ อาจกล่าวได้ว่า เนื่องจากรัฐบาลไทยรับรองให้เขมรอยู่ภายใต้อารักขาของฝรั่งเศส โดยการลงนามในหนังสือสัญญาเรื่องเขตแดนเมืองพระตะบอง นอกจากนี้รัฐบาลฝรั่งเศสไม่ได้เสียผลประโยชน์จากการทำหนังสือสัญญาเรื่องสุราฉบับนี้แต่ประการใด ทั้งนี้เพราะสุราฝรั่งเศสที่นำเข้ามามีราคาแพง จึงไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมใบอนุญาตตามที่หนังสือสัญญาได้ระบุไว้ ในขณะที่เกี่ยวกับหนังสือสัญญาเรื่องสุราฉบับนี้ทำให้เกิดผลดีต่อรัฐบาลไทย เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่รัฐบาลไทยมีอำนาจควบคุมการจำหน่ายสุราต่างประเทศได้หลังจากที่ได้ทำหนังสือสัญญาบาวริงเป็นต้นมา

2. การดำเนินการของรัฐหลังทำหนังสือสัญญาเรื่องสุรา พ.ศ. 2410

หลังจากที่ได้ลงนามในหนังสือสัญญาเรื่องสุรา พ.ศ. 2410 กับรัฐบาลฝรั่งเศสแล้ว รัฐบาลไทยได้ประกาศให้ผู้จำหน่ายสุราต่างประเทศปลีกไปขอรับหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุราตั้งแต่วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2411¹ จากประกาศของรัฐบาลปรากฏว่าได้รับการปฏิบัติตามเป็นอย่างดี ทั้งนี้เนื่องจากไม่พบหลักฐานว่ามีปฏิกริยาโต้ตอบจากกงสุลแต่อย่างใด นอกจากนี้กงสุลต่างชาติบางคน เช่น นายอาลมาสเตอร์ ผู้ว่าการแทนกงสุลอังกฤษได้แสดงเจตน์จำนงที่จะทำหนังสือสัญญาเรื่องสุรากับรัฐบาลไทยตามแบบฝรั่งเศส รวมทั้งเสนอแนะให้รัฐบาลไทยทำหนังสือสัญญาเรื่องสุรากับรัฐบาลต่างประเทศ แต่ไม่ปรากฏว่ารัฐบาลไทยได้ทำหนังสือสัญญาเรื่องสุรากับประเทศใดเลย ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าฝรั่งเศส

¹ ญัตติ สุธธสังกราม, หนังสือสัญญาระหว่างไทยกับต่างประเทศ, (มปท., มปป.) เจ้าพระยาพระคลังฯ ถึงกงสุลชาติต่าง ๆ วันศุกร์ ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 3 ปีเถาะ นพศก, หน้า 33 (เอกสารพิมพ์เล็ก)

เป็นชาติเดียวในขณะนั้นที่มีผลประโยชน์จากการค้าสุรากลางประเทศ และจากพฤติกรรมของกงสุลฝรั่งเศสที่รบเร้าให้รัฐบาลปฏิบัติตามที่ตนต้องการ จึงทำให้รัฐบาลไทยจำเป็นต้องเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสโดยตรง เพื่อป้องกันมิให้กงสุลวางอำนาจเข้าข่มขู่ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลไทยสามารถทำความตกลงกับรัฐบาลฝรั่งเศสได้ด้วยดี ย่อมเป็นที่พอใจของรัฐบาลไทย นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังเห็นว่าถ้าเปิดการเจรจากกลงกับกงสุลต่างชาติในไทย อาจก่อให้เกิดความยุ่งยากต่อรัฐบาลเมื่อเกิดคดีความขึ้นได้ เพราะกงสุลต่างชาติมักมีผลประโยชน์จากการค้าเป็นการค้าในไทย ดังนั้นรัฐบาลจึงไม่ยอมทำสัญญาเช่นนี้กับประเทศอื่น ๆ อีกเลย ดังเช่นรัฐบาลไทยปฏิเสธนายเลสเตอร์ กงสุลเยอรมันที่ได้รับคำสั่งจากรัฐบาลให้มาเจรจาทำหนังสือสัญญาเรื่องสุรากลางที่รัฐบาลไทยได้ทำกับฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. 2412¹ นอกจากนี้รัฐบาลไทยได้วางระเบียบการปฏิบัติของนายอัครสุราในการตรวจจับกุมผู้จำหน่ายสุรากลางประเทศ โดยให้พิจารณาจากหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุราที่พ่อค้าสุราได้รับจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ²

ดังนั้น ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับกงสุลต่างชาติในเรื่องสุราในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ลดลงไปมาก แต่ปัญหาเรื่องสุรานี้จะเกิดขึ้นมาใหม่ในช่วงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เนื่องจากคนไทยบังคับต่างชาติให้นำสุราเงินที่ผลิตในเอเชียเข้ามาจำหน่าย โดยไม่ยอมรับใบอนุญาตจำหน่ายสุราจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ

¹ กจช. ร.5 กค. เล่มที่ 4 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีถึงนายเลสเตอร์ วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2412, หน้า 89-90

² ในสารตราตั้งนายอัครสุราทุกฉบับหลังจากรัฐบาลประกาศให้ผู้จำหน่ายสุราปลีกต้องมารับหนังสืออนุญาตแล้ว จะมีข้อปฏิบัติของนายอัครสุราในการตรวจจับกุมผู้จำหน่ายสุรากลางประเทศไว้ด้วย

การแก้ไขปัญหาสุราในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สภาพการค้าสุรாத่างประเทศคอนคันรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ คนต่างชาตินอกเหนือไปจากฝรั่งเศสได้มีผลประโยชน์จากการค้าสุรามากขึ้น เช่น พ่อค้าอังกฤษมีผลประโยชน์จากการเป็นเจ้าของเรือกลไฟที่เดินทางระหว่างกรุงเทพฯ-สิงคโปร์ซึ่งบันทึกสุราจีนเข้ามา ชาวอังกฤษ ชาวฝรั่งเศส ชาวโปรตุเกส และชาวเนเธอร์แลนด์ก็มีผลประโยชน์จากการค้าและจำหน่ายสุรாத่างประเทศ ส่วนสุรாத่างประเทศที่นำเข้ามา แทนที่จะเป็นสุรายุโรปซึ่งมีราคาแพง พ่อค้าต่างชาติได้นำสุราจีนที่ทำจากข้าวและมีรสชาดเหมือนสุราโรงซึ่งผลิตในประเทศเอเชีย เช่น จีน ฮองกง สิงคโปร์ อินโดนีเซีย เป็นต้น เข้ามาโดยเสียภาษีขาเข้าร้อยละ 3 แล้วนำออกจำหน่ายโดยไม่ขอหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุรจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลไทย ทำให้สุราจีนมีราคาถูกกว่าสุราโรง¹ จำนวนสุราจีนที่นำเข้ามามีจำนวนเพิ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2419 เป็นต้นมา² เมื่อพ่อค้าต่างชาตินำสุราจีนออกจำหน่ายโดยไม่รับหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุรตามหนังสือสัญญาเรื่องสุราที่ไทยได้ทำไว้กับฝรั่งเศส จึงถูกนายอากรสุราทำการจับกุมเป็นผลให้เกิดการโต้เถียง ชัดแจ้งกัน และกติกามารยาทเรื่องสุราจึงปรากฏขึ้นมาอีกเช่นเดิม

แม้รัฐบาลไทยจะยืนยันถึงธรรมเนียมการรับใบอนุญาตจำหน่ายสุรாத่างประเทศซึ่งรัฐได้ดำเนินการตามหนังสือสัญญาเรื่องสุรา พ.ศ. 2410 กงสุลต่างชาติก็ปฏิเสธไม่ยอมปฏิบัติตามโดยอ้างว่า หนังสือสัญญาดังกล่าวนั้นฝรั่งเศสได้รับผลประโยชน์เพียงฝ่ายเดียว และหนังสือสัญญานี้ก็ไม่เอื้อประโยชน์ต่อคนชาติอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากสุราฝรั่งเศสมี

¹ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 13 เจ้าพนักงานหอรัษฎากรพิพัฒน์กราบทูตกรมพระยาบวรราชปักษ์ วันเสาร์ แรม 2 ค่ำ เดือน 10 จ.ศ. 1243, หน้า 651

² เรื่องเดียวกัน

ราคาสูงจึงไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมใบอนุญาต¹ ถึงกระนั้นก็ตามกงสุลฝรั่งเศสเองก็มียอมปฏิบัติตามข้อผูกพันในหนังสือสัญญาดังกล่าว โดยอ้างเงื่อนไขที่ว่าฝรั่งเศสจะปฏิบัติตามเมื่อชาติอื่น ๆ ยินยอมเช่นเดียวกัน²

จึงอาจกล่าวได้ว่าธรรมเนียมการขอหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุรตามข้อตกลงในหนังสือสัญญาเรื่องสุรา พ.ศ. 2410 ไม่มีผลบังคับใช้ เมื่อถึงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ว่า ประการแรกเป็นความบกพร่องของรัฐบาลไทยที่มีใค้ใส่ใจขอทำหนังสือสัญญาเรื่องสุรากับประเทศอื่น ๆ หลังจากได้ทำกับฝรั่งเศส จริงอยู่ที่ว่ารัฐบาลไทยได้จัดส่งสำเนาหนังสือสัญญาลงฉบับนี้ไปยังสถานกงสุลอื่น ๆ และประกาศให้ไปรับหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุรา แม้ไม่มีปฏิริยาตอบโต้จากกงสุลชาติอื่น ๆ แต่รัฐบาลก็ขาดหลักฐานที่จะมายืนยันว่ากงสุลเหล่านั้นยินดีที่จะปฏิบัติตาม และที่สำคัญคือคนในบังคับต่างชาติมีผลประโยชน์จากการค้าสุรากับประเทศมากขึ้นดังกล่าวนำมาแล้ว ดังนั้นกงสุลต่างชาติจึงยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องกับ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของคนในบังคับของตนให้มากที่สุดตามหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย ปัญหาเรื่องสุราที่เกิดขึ้นนับได้ว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่รัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องเร่งดำเนินการแก้ไขโดยเร็ว เพื่อให้รัฐบาลมีอำนาจในการควบคุมการค้าสุรภายในประเทศ การดำเนินการแก้ไขปัญหามสุราของรัฐบาลไทยนี้ อาจแยกพิจารณาออกเป็น 2 หัวข้อคือการแก้ไขปัญหามสุรภายในประเทศ และการเจรจากับรัฐบาลต่างประเทศ

¹ กพช. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 5 จ.ศ. 1235 เลขที่ 1875 ร่างหนังสือมีไปมาแกกงสุลอเมริกันกับเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฯ เล่ม 18: กจช. ร. 5 กต. เล่มที่ 18 นายแสมถวิลคิดถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ วันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2416, หน้า 105

² กพช. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 5 เลขที่ 2179 สำเนา มีไปมาแกกงสุลสยาม ณ กรุงปารีส

1. การแก้ไขปัญหามั่วสุมสุราภายในประเทศ

การที่ถนนในบังคับต่างชาตินำสุราต่างประเทศมาจำหน่ายแข่งขันในไทย เป็นเหตุให้นายอากรสุมกรุงเทพฯ และนายอากรสุมเมืองต่าง ๆ ร้องต่อรัฐบาลขอลดเงินอากรสุม หรือขอคืนเงินอากรสุมทั้ง เช่น พ.ศ. 2419 พระยานรารดภักดีนายอากรสุมกรุงเทพฯ ร้องขอคืนอากรสุมต่อรัฐบาลหลังจากดำเนินการมาได้เพียงปีเดียว¹ เพราะประสบปัญหาเนื่องจากมีผู้นำสุราจีนเข้ามาจำหน่ายแข่งขันกับสุราโรง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ หว่านเป็นภาษีหลวง² แทน³ จุดมุ่งหมายในการทำเป็นภาษีหลวง เพื่อให้มีการปรับปรุงอากรสุมซึ่งตกลงไป และเมื่อภาษีหลวงในกรุงเทพฯ จัดการไปได้ดีแล้ว จะขยายการดำเนินการไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ด้วย⁴ เมื่อเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์เข้าบริหารกิจการสุรากรุงเทพฯ แล้วได้ดำเนินการแก้ไขก้นการผลิตสุราและการควบคุมการจำหน่ายสุราคั่งนี้

¹ กจช. ร. 5 กต. เล่มที่ 33 พระยานรารดภักดีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันศุกร์ แรม 10 ค่ำ เดือน 4 ปีชวดอัฐศก จ.ศ. 1238

² ภาษีหลวงต่างจากภาษีผูกขาดในเรื่องที่ว่า เจ้าภาษีหลวงได้ผลตอบแทนในรูปเงินเดือนหรือเงินส่วนลด ส่วนเจ้าภาษีผูกขาดมีหน้าที่ต้องส่งเงินงวดตามที่ประมูลไว้กับรัฐบาล

³ กจช. ร. 5 กต. เล่มที่ 33 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ วันอาทิตย์ แรม 12 ค่ำ เดือน 4 ปีชวดอัฐศก จ.ศ. 1238, หน้า 8-9; กทช. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 มคที่ 169 เล่มที่ 12 พระราชหัตถ์ถึงคุณสุรวงษ์ไวยวัฒน์จะจัดการอากรสุมฯ ตกคำ

⁴ กจช. ร. 5 กต. เล่มที่ 33 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ วันอาทิตย์ ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 5 ปีฉลูเป็นนพศก จ.ศ. 1239, หน้า 9-10

ก. ก้าวมการผลิก

เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ไค้แกไขการผลิกสุราที่บกพร่องก้าวมการ
ปรับปรุงรสสุรา และลดราคาสุรา

1) การปรับปรุงรสสุรา

สาเหตุที่คนนิยมค้มสุราต่างประเภทก็เนื่องมาจากว่า สุราเหล่านั้น
มีรสสุราแรงกว่าสุราโรง แม้นาอากาศสุราจะทราบข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ แต่ก็มีไค้กคิลงทุน
ปรับปรุงแกไขให้ดีขึ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากว่า นายอากรค้องแข่งขันประมูลเงินในจำนวนสูง
ยอมค้องการไค้ทุนกินรวมทั้งก้าไรจากการประกอบการ และค้องระวังตัวในการประมูลเงิน
แข่งขันในปีค้อมมา ประการค้อมมาคือ นายอากรสุราประกอบกิจการแบบผูกขาดคือ มีสิทธิใน
การผลิกและจำหน่ายสุรา รวมทั้งสิทธิในการตรวจจับสุราเดือนในท้องที่คน จึงทำให้นาย
อากรสุราขาดความกระตือรือล้นที่จะปรับปรุงรสชาค้สุราให้สูงขึ้น

ค้งนั้น เมื่อรัฐปรับปรุงรสชาค้สุรา โดยจัดการค้มกลั่นสุราตามแบบ
จีนคือ ไซ้เงินในการค้มกลั่น ทำให้สุรามีแอลกอฮอล์แรงขึ้น นอกจากนี้ยังไค้จัดส่งนายช่าง
ไปปีนัง¹ ในปี พ.ศ. 2423 เพื่อศึกษาวิธีการตั้งเตาค้มกลั่นและวิธีค้มกลั่นสุราที่ทันสมัย
หลังจากเสร็จสิ้นการงานแล้วไค้มีการนำวิธีการต่าง ๆ มาปรับปรุงการผลิกสุราในไทย
เช่น จัดสร้างเตาค้มกลั่นใหม่² ค้มกลั่นสุราตามแบบอย่างไค้ไค้ไปงานมา เป็นผลให้สุรา
โรงมีรสแรงขึ้น

2) การลดราคาสุรา

นอกจากรัฐจะปรับปรุงการผลิกให้สุราโรงมีรสชาค้ดีขึ้นแล้ว รัฐไค้
ลดราคาสุราโรงที่นำออกจำหน่ายหลังจากจัดทำเป็นภาษีหลวงไค้ 4 ปี กล่าวคือ ในปี
พ.ศ. 2423 ไค้มีการนำสุราโรงออกจำหน่ายในอัตราทะเละ 3 บาทซึ่งเท่ากับสุราจีน³

¹ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 16 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันจันทร์ ขึ้น 10 ค่ำ เดือน 4 ปีเมเสงตรีศก
จ.ศ. 1243, หน้า 229

² เรื่องเดียวกัน

³ กจช. ร. 5 พศ. เล่มที่ 20 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันอาทิตย์ แรม 11 ค่ำ เดือน 5 ปีเมเสง
ตรีศก จ.ศ. 1243, หน้า 413

ทั้งนี้ เป็นผลมาจากการที่รัฐผลิตสุราเองย่อมเป็นการแก้ปัญหา เรื่องการแข่งขันประมุขอากรสุรา ไม่ต้องกังวลเรื่องการส่งเงินล่วงหน้าและเงินงวดตามธรรมเนียมอากรผูกขาด ทำให้ใฝ่หุ้ยในการผลิตลดลง รัฐจึงสามารถลดราคาสุราโรงได้

อาจกล่าวได้ว่าการดำเนินการของรัฐในครั้งนั้นนับว่าเป็นมาตรการตอบโต้สุราจีนที่เข้ามาตีตลาด และประสบความสำเร็จอย่างดีเมื่อรัฐได้ดำเนินการที่จะควบคุมการจำหน่ายสุราโรงควบคู่กันไป เป็นผลให้คนนิยมดื่มสุราโรงมากขึ้นและทำให้สุราจีนจำหน่ายได้น้อยลง¹

ข. การควบคุมการจำหน่ายสุราในประเทศ

แม้รัฐจะประสบความสำเร็จในการผลิตสุราโรงแข่งขันสุราต่างประเทศในตลาดการกำสุราในไทย รัฐก็ยังหามาตรการอื่น ๆ มาช่วยเสริมอีกคือ รัฐได้พยายามควบคุมการจำหน่ายสุราในประเทศด้วยการออกหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุรา การออกข้อบังคับการจำหน่ายสุราโรง และเพิ่มมาตรการตรวจจับสุราเถื่อน

1) การออกหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุรา

รัฐต้องการควบคุมการจำหน่ายสุราในประเทศ จึงออกประกาศให้ผู้จำหน่ายสุราจีนปลีกในกรุงเทพฯ และหัวเมืองมารับหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุราจากเจ้าหน้าที่ของรัฐตั้งแต่วันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2424² โดยเสียค่าธรรมเนียมในการขอใบอนุญาตให้สอดคล้องกับหนังสือสัญญาเรื่องสุรา พ.ศ. 2410 ทั้งนี้เคยกระทำมา การดำเนินการครั้งนี้อาจพิจารณาได้ว่า เป็นการกระตุ้นให้กงสุลต่างชาติพึงปฏิบัติตามข้อผูกพันในหนังสือสัญญาคงกล่าว

¹ กจช. ร. 5 พศ. เล่มที่ 20 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันอาทิตย์ แรม 10 ค่ำ เดือน 6 ปีเมเสง ครีศก จ.ศ. 1243, หน้า 428

² กจช. ร. 5 กต. เล่มที่ 57 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีถึงนายปลอเตอรฟ วันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 119-122

หลังจากรัฐประกาศให้ผู้นำสุรามารับหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุรา ใ้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาจากกงสุลต่างชาติดังนี้ มีกลุ่มกงสุลที่ปฏิเสธไม่ยอมทำตามประกาศนี้ โดยอ้างว่าเป็นการผิดจากหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้า เมื่อพิจารณาแล้วพบว่า กงสุลกลุ่มนี้เป็นกงสุลที่มีคนในบังคับและมีผลประโยชน์จากการค้าสุราในสยาม ได้แก่ กงสุลฝรั่งเศส กงสุลเนเธอร์แลนด์ กงสุลโปรตุเกส¹ กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มกงสุลที่ยินยอมจะปฏิบัติตามและเห็นด้วยในการจัดดำเนินการของรัฐบาลไทย ทั้งนี้เนื่องมาจากกงสุลเหล่านี้ไม่มีคนในบังคับที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากการค้าสุรา ได้แก่ กงสุลอเมริกัน กงสุลเดนมาร์ก กงสุลออสเตรเลีย-ฮังการี กงสุลสวีเดน-นอร์เว กงสุลอิตาลี และกงสุลเยอรมัน² ส่วนกงสุลอังกฤษซึ่งมีคนในบังคับมีผลประโยชน์จากการค้าสุรา เช่น พ่อค้าอังกฤษเป็นเจ้าของเรือกลไฟกรุงเทพฯ-สิงคโปร์ ซึ่งรับทุกสุราต่างประเทศเข้ามาและมีพ่อค้าจำหน่ายสุราค้าขาย ตอบว่ายินดีที่จะปฏิบัติตามเมื่อกงสุลชาติต่าง ๆ ยอมปฏิบัติตามด้วย นอกจากนี้ยังเรียกร้องขอแลกเปลี่ยนกับผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจอื่น ๆ ในไทย โดยให้รัฐบาลคงเก็บภาษีกำยาน และภาษีสินค้าต่าง ๆ ที่นำมาจากภาคเหนือของไทย³

อย่างไรก็ตาม การประกาศให้ผู้นำสุราปลีกต้องขอหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุราจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ไม่อาจเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ทั้งนี้เนื่องจากกงสุลต่างชาติรับว่าจะแจ้งไปยังรัฐบาลของตนเพื่อรับคำสั่งในการปฏิบัติ แต่ทว่าแม้เวลาจะผ่านไป 2 ปี รัฐบาลไทยก็มิได้รับคำตอบจากรัฐบาลชาติต่าง ๆ ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงหาทางดำเนินการแก้ไขเรื่องสุราในประเทศด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่จะได้กล่าวต่อไป

¹ กจช. ร.5 นก.เล่มที่ 14 นายลอร์ยู นายบีเอสซาแมน นายปรอทเศส ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี วันที่ 3 ตุลาคม และ 4 ตุลาคม พ.ศ.2424 หน้า 132-134, หน้า 141-142 และหน้า 135

² กจช. ร.5 นก.เล่มที่ 12 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีกราบทูลกรมพระยาบวรราชปรีดิย์ วันอังคาร แรม 5 ค่ำ เดือน 10 ปีเมเสงตรีศก จ.ศ.1243 หน้า 662

³ กจช. ร.5 นก.เล่มที่ 14 นายปาลเกรฟถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี วันอังคาร แรม 3 ค่ำ เดือน 11 ปีเมเสงตรีศก จ.ศ.1243, หน้า 146

2) การออกข้อบังคับกับการจำหน่ายสุราโรง

ระหว่างการรอคอยคำตอบจากรัฐบาลต่างประเทศ เรื่องการขอรับใบอนุญาตจำหน่ายสุรานั้น รัฐบาลไทยได้ดำเนินการรักษามลประโยชน์ในการจำหน่ายสุราโรง โดยประกาศห้ามจำหน่ายสุราโรงในสถานที่เคี้ยวกับสุราเงินตั้งแต่วันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2424 ถ้าไม่ปฏิบัติตามจะถูกจับกุม¹ ทั้งนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่า การออกข้อบังคับนี้เป็นมาตรการของรัฐที่จะกีดกันการจำหน่ายสุราต่างประเทศ และอำนวยความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ และนายอากรสุราในการปฏิบัติการตรวจจับสุราเดือนได้ง่ายขึ้น

3) มาตรการตรวจจับสุราเดือน

เพื่อเป็นการสนับสนุนการจำหน่ายสุราโรงให้สามารถคุมตลาดสุราในประเทศ รัฐบาลได้เพิ่มมาตรการในการตรวจจับสุราเดือน โดยมีคำสั่งให้พระยานรรัตนราชมานิตผู้บังคับการกรมทหารหน้าจักกำลังทหารไปประจำที่โรงสุราตั้งแต่วันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2424² ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะรัฐต้องการให้ความสะดวกแก่นายอากรสุรา เมื่อต้องการให้เจ้าหน้าที่ของรัฐไปร่วมตรวจกับสุราเดือนและจับกุมผู้จำหน่ายได้รวดเร็ว ดังเห็นได้จากเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2426 ที่นายอากรสุราเมืองชัยนาท ร้องขอทหารต่อรัฐบาลให้ออกตรวจจับสุราเดือน รัฐบาลไทยจึงมีคำสั่งให้ส่งทหารออกไปตามที่นายอากรสุราต้องการ³ นอกจากนี้รัฐยังมอบหมายให้ทหารกองลาดตะเวณล่าน้ำคอยตรวจตรา และช่วยเหลือนายอากรสุราจับกุมผู้ลักลอบบันทุกสุราเงินออกจำหน่ายอีกด้วย⁴

¹ กจช. ร. 5 พศ. เล่มที่ 20 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันอาทิตย์ แรม 11 ค่ำ เดือน 5 ปีมเสง ตรีศก จ.ศ. 1243, หน้า 413

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาถึงพระยานรรัตนราชมานิต วันอาทิตย์ แรม 11 ค่ำ เดือน 5 ปีมเสงตรีศก จ.ศ. 1243 [ณส.]

³ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 32 กรมพระยาบำราบปรปักษ์กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันพฤหัสบดี แรม 2 ค่ำ เดือน 4 ปีมแม เบญจศก จ.ศ. 1245, หน้า 90-91

⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาถึงพระยานรรัตนราชมานิต วันอาทิตย์ แรม 4 ค่ำ เดือน 10 ปีรกาส์ปศศก จ.ศ. 1247 [ณส.]

การดำเนินการแก้ไขของรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับแต่การจกอาคารสุราเป็นภาษีหลวง ปรับปรุงด้านการผลิต ผลิตสุราโรง และมีมาตรการควบคุมการจำหน่ายสุราโรงให้รัดกุมขึ้นถือได้ว่าประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ จะเห็นได้จากที่ประชาชนนิยมดื่มสุราโรงมากขึ้น ทำให้สุราต่างประเทศจำหน่ายได้น้อยลง สุราตกค้างและขายไม่ออกเป็นจำนวนมาก¹ จากสภาพการณ์เช่นนี้เป็นผลให้พ่อค้าต่างชาติร่วมมือกันตั้งอวยอังกงส์ขึ้นมา เพื่อแก้ไขภาวะสุราต่างประเทศที่จำหน่ายได้น้อยลง

อวยอังกงส์ เกิดขึ้นจากการประชุมรวมตัวกันของพ่อค้าจีนในบังคับต่างชาติที่จำหน่ายสุราต่างประเทศ ณ ตลาดสำเพ็ง² จุดประสงค์ของการตั้งอวยอังกงส์ครั้งนี้เพื่อรักษาผลประโยชน์ผู้จำหน่ายสุราต่างประเทศ หลังจากรัฐบาลสั่งห้ามจำหน่ายสุราจีนปนสุราโรง อวยอังกงส์ได้จัดทำกระดานป้ายสำหรับติดหน้าโรงสุรา ทำธงสำหรับติดที่เรือเรือจำหน่ายสุราต่างประเทศ นอกจากนี้อวยอังกงส์ยังรับเป็นธุระว่ากล่าวตกลงกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในกรณีที่ถูกกักตุนอากรสุราจับกุมอีกด้วย³

รัฐบาลไทยพิจารณาว่าการตั้งอวยอังกงส์ของพ่อค้าจีนในบังคับต่างชาตินี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องสำคัญ ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมของอวยอังกงส์เป็นเพียงการประกาศให้คนทราบถึงสถานที่ที่จำหน่ายสุราต่างประเทศเท่านั้น การกระทำของพ่อค้าจีนในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่ากงสุลต่างชาติมิได้มีส่วนสนับสนุนหรือร่วมดำเนินการในเรื่องนี้โดยตรง ดังนั้นถ้ารัฐบาลจะประท้วงหรือสั่งระงับการดำเนินการของพ่อค้าจีนในการตั้งอวยอังกงส์ อาจจะเป็นการ

¹ กจช. ร.5 พท. เล่มที่ 20 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์กรามบงกชมุลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันอาทิตย์ แรม 10 ค่ำ เดือน 6 ปีเมษทศรศก จ.ศ. 1243

² กจช. ร.5 นก. เล่มที่ 12 พระยาโชฎ๊กราชเสรษฐีกรามบงกชมุลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันศุกร์ แรม 8 ค่ำ เดือน 6 ปีเมษทศรศก จ.ศ. 1243

³ เรื่องเดียวกัน

กระตุนหรือยั่วให้กงสุลเข้ามาสนับสนุนห่อถำกนในบังคับของกนในเรื่องการกำสุราต่างประเทศ โดยออกหนังสืออนุญาตจำหน่ายสุราเอง¹ ย่อมทำความยุ่งยากและเสียเวลาแก่รัฐบาลในการโต้ตอบเรื่องกงสุลใช้สิทธิและอำนาจเกินขอบเขตคัง เช่น เคยเป็นมา และแม้แต่ในขณะนั้นก็ยังปรากฏอยู่บ่อย ๆ คังที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีกราบบังคมทูลว่า "...การที่จะจับน้ำสุรานี้ก็ต้องหุงเถียงกันอยู่ เช่นที่เป็นอยู่แล้วทุกวันนี้..."² คังนั้นรัฐบาลจึงสงวนท่าทีไม่ดำเนินการโต้ตอบในเรื่องการตั้งอวยอังกสีเพื่อจำกัดปัญหานั้นเอง

แม้รัฐบาลไทยจะพยายามหามาตรการเพื่อแก้ปัญหาสุรา แต่รัฐก็ยังไม่สามารถระงับและยุติคดีความเรื่องสุรานี้ได้โดยเด็ดขาด สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เรื่องสุรามีอาจสิ้นสุดได้โดยเร็วคือ รัฐบาลไทยไม่มีพระราชบัญญัติคัดค้านคดีความเรื่องสุรา คังเห็นได้จากกรณีที่เจ้าพนักงานหอรัษฎากรพิพัฒน์ร้องต่อรัฐบาลว่า ประสบความลำบากในการพิจารณาชำระความนายอากรสุราจับกุมกนในบังคับต่างชาติจำหน่ายสุราต่างประเทศ

ใน พ.ศ. 2425 เจ้าพนักงานหอรัษฎากรพิพัฒน์ได้ยื่นคำร้องถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบวรราชปรัภักษ์ อธิบดีหอรัษฎากรพิพัฒน์ว่า ประสบความลำบากในการพิจารณาคัดค้านคดีความนายอากรสุราจับกุมกนในบังคับต่างชาติและถูกจ้างจำหน่ายสุรา³ เนื่องมาจากสาเหตุ 2 ประการ ประการแรกเจ้าพนักงานหอรัษฎากรพิพัฒน์ไม่มีพระราชบัญญัติที่แน่นอนในการคัดค้าน กล่าวคือ นายอากรสุราอ้างสิทธิที่ได้รับจากรัฐในการจับกุม

¹ ใญ่ฎีกา สุธงษังกราม, (เรียบเรียง) เจ้าคุณกรมท่า, เล่ม 2 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเทอด บุนนาค ณ เมรุวัดธาตุทอง กรุงเทพมหานคร วันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2522), หน้า 75

² กจช. ร. 5 นก. เล่ม 13 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันจันทร์ ขึ้น 10 ค่ำ เดือน 7 ปีเมเสงตรีศก จ.ศ. 1243

³ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 15 เจ้าหน้าทีหอรัษฎากรพิพัฒน์กราบทูลกรมพระยาบวรราชปรัภักษ์, ไม่ลงวันที่, หน้า 261-262

ผู้จำหน่ายสุราเถื่อน ในขณะที่กงสุลต่างชาติดีโต้แย้งว่านายอากรสุราจับกุมคนในบังคับและ
ถูกจ้างผิดหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าที่ใดกระทำไว้ การแก้ปัญหานั้นที่ผ่านมา
ของรัฐจะเป็นการแก้ไขพร้อมกับการคำนึงถึงผลด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดย
พยายามโอนอ่อนผ่อนปรนตามกงสุลเสมอ แม้รัฐพยายามจะควบคุมการจำหน่ายสุราต่าง
ประเทศ โดยกำหนดข้อบังคับการจำหน่ายสุราเงินเมื่อ พ.ศ. 2424¹ ซึ่งมีเนื้อหาสอดคล้อง
ตามหนังสือสัญญา พ.ศ. 2410 ก็ตาม แต่โครงการนี้ต้องล้มเลิกไปโดยปริยาย เนื่องจาก
ไม่ได้รับความร่วมมือจากกงสุล ดังนั้นเมื่อจำนวนคดีความนายอากรสุราจับกุมผู้จำหน่าย
สุราต่างประเทศมีมากขึ้น เจ้าหน้าที่ของรัฐจึงไม่อาจชำระความให้สิ้นสุดได้เพราะขาด
พระราชบัญญัติในการตัดสินที่เกิดขาด ดังกล่าวรวมบังคมทูลของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาบวรราชปักษ์ว่า "...ถ้าไม่มีพระราชบัญญัติสำหรับตัดสินในความเรื่องจับน้ำ
สุราต่างประเทศให้เด็ดขาด เป็นการยากแก่พนักงานแลตราการผู้ชำระคดี..."²

สาเหตุความยุ่งยากประการต่อมาคือ เมื่อเกิดคดีความนายอากรสุราจับกุม
ผู้จำหน่ายสุราคือ ผู้ถูกจับกุมมักจะ "...เข้าพึ่งหาอาไถรขวานางกงสุล อ้างว่าเป็น
คนสปีเยก..."³ ทั้งนี้เพื่อหวังผลที่จะได้รับประโยชน์ตามสถานะคนในบังคับต่างชาติ
กงสุลก็ทำเรื่องร้องเรียนต่อรัฐว่าเป็นคนในบังคับทั้งสิ้น ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นคนในบังคับ
หรือไม่⁴ ซึ่งทำความยุ่งยากแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐในการตัดสินเพื่อขจัดปัญหาดังกล่าว รัฐ
จึงได้จัดประชุมพระบรมวงศ์ เสนาบดีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เพื่อหาแนวทางแก้ไข

¹ กจช. ร. 5 กต. เล่มที่ 60 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีถึงนาย
บีเอต ซาแมน, หน้า 268-270

² กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 15 เจ้าหน้าที่หอรัษฎากรพิพัฒน์กราบทูลกรม
พระยาบวรราชปักษ์, ไม่ลงวันที่, หน้า 261-262

³ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 15 หนังสือกรมพระยาบวรราชปักษ์เสนอในที่
ประชุมพระบรมวงศ์และเสนาบดี, หน้า 159

⁴ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 15 กรมพระยาบวรราชปักษ์กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันอาทิตย์ ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ปีมเสง
ตรีศก จ.ศ. 1243, หน้า 562-564

การที่รัฐบาลไทยประสบปัญหาในเรื่องการพิจารณาตัดสินคดีความนายอากรสุราจับกุมคนในบังคับต่างชาตินายสุรา และเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถตัดสินได้ จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เพื่อปรึกษาหารือในการตัดสินคดีความนายอากรสุราจับกุมคนในบังคับต่างชาตินายสุรา เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2425¹ ใน 3 ประเด็นดังนี้ ประการแรกเป็นการพิจารณาว่านายอากรสุราจับกุมคนในบังคับต่างชาตินายสุราผิดหรือไม่ ในประเด็นนี้ที่ประชุมเห็นพ้องกันว่า นายอากรสุราทำถูกทั้งนี้เพราะเป็นการปฏิบัติตามสิทธิที่ได้รับในสารตราตั้งนายอากรสุรา นอกจากนี้นายอากรสุรายังมีสิทธิได้รับค่าปรับและริบสุราที่ได้จับกุมอีกด้วย

ประการต่อมาที่ประชุมได้กล่าวถึงกรณีนายอากรสุราจับกุมคนในบังคับต่างชาตินายสุรา แต่ไม่มีหนังสือเดินทางและใบอนุญาตจำหน่ายสุราว่า จากข้อเท็จจริงแล้วคนในบังคับต่างชาตินั้นเดินทางไปหัวเมืองโดยไม่มีหนังสือเดินทางนั้นเป็นการทำผิดหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้า ดังนั้นเมื่อถูกนายอากรสุราจับกุม คนในบังคับต่างชาตินั้นจึงไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายและค่าทำขวัญต่าง ๆ แต่ถึงกระนั้นก็รัฐบาลยังมีอุปสรรคในการตัดสินคดีความนี้อยู่ เนื่องจากว่ายังไม่มีการทำความตกลงระหว่างรัฐบาลไทยกับนานาประเทศเป็นที่แน่ชัดว่า สุราต่างประเทศที่เสียภาษีร้อยละ 3 แล้วเป็นสินค้าต้องห้ามหรือไม่²

ประการสุดท้ายที่ได้นำมาพิจารณากันในที่ประชุมคือ การพิจารณาตัดสินในกรณีคนในบังคับต่างชาตินั้นมีหนังสือเดินทาง แต่หนังสือเดินทางนั้นไม่ระบุถึงการอนุญาตให้จำหน่ายสุรา เช่นนี้ควรตัดสินเช่นไร เรื่องนี้ไม่อาจตกลงได้ในที่ประชุม ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่าถ้าจะตัดสินว่ารัฐบาลไทยมีอำนาจทำตามกฎหมายไทยได้ อาจถูกโต้แย้งได้ว่าเหตุใดจึงต้องส่งราชทูตไทยออกไปเจรจาเรื่องสุรากับรัฐบาลนานาประเทศ³ และที่สำคัญคือกงสุลไม่

¹ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 17 การประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ พระที่นั่งอมรินทรรุ

² เรื่องเดียวกัน.

³ การประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาคดีความสุราที่เกิดขึ้นครั้งนี้ เป็นระยะเวลาที่ไทยได้ประกาศแต่งตั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นราชทูตไปเจรจาเรื่องสุรากับรัฐบาลนานาประเทศแล้ว

ยอมให้รัฐบาลไทยให้อำนาจแก่นายอัครสุราทำการจับกุม โดยอ้างว่ารัฐบาลทำผิดหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้า ซึ่งมีผลทำให้รัฐบาลไทยต้องโต้ตอบกับกงสุลไม่มีที่สิ้นสุด แต่ถ้ารัฐบาลไทยจะแก้ไขปัญหาค่านี้ โดยการกินสุราหรือรับซื้อไว้มากองสุลเรียกเรื่องก็เท่ากับว่ารัฐบาลทำผิดหนังสือสัญญาดังกล่าวตามที่กงสุลกล่าวหา

จึงกล่าวได้ว่าการประชุมเพื่อหาแนวทางในการตัดสินใจคดีความสุราครั้งนี้ ไม่อาจพิจารณาตกลงให้เกิดข้อใด ๆ อย่างเป็นทางการในขณะนั้นรัฐบาลได้ส่งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ออกไปเจรจากับรัฐบาลประเทศตะวันตก เรื่องการแก้ไขปัญหาค่าแล้ว ดังนั้นรัฐบาลจำเป็นต้องรอข้อตกลงที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้เจรจากับรัฐบาล ประเทศตะวันตกในเรื่องสุราก่อนที่จะดำเนินการต่อไป

2. การเจรจากับรัฐบาลต่างประเทศชั้น รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แนวความคิดที่จะเจรจาแก้ไขเรื่องสุรากับรัฐบาลประเทศตะวันตกเป็นผลจากข้อเสนอแนะของอธิบดีประสานวิเทศแห่งสหรัฐอเมริกา ซึ่งเดินทางมาไทยภายหลังออกจากตำแหน่งแล้วในปี พ.ศ. 2421 นายแกรนต์เสนอให้รัฐบาลไทยเปิดการเจรจากับรัฐบาลประเทศต่าง ๆ ขอจัดการควบคุมการค้าสุราในประเทศทั้งด้านราคาและสถานที่จำหน่าย เพื่อป้องกันผลเมืองมิให้ลุ่มหลง เมาสุรา รวมทั้งเพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง¹

จากข้อเสนอของแกรนต์ ทำให้รัฐบาลไทยต้องการเจรจาทบทวนเรื่องสุรากับรัฐบาลชาติตะวันตก ดังนั้นเมื่อรัฐบาลไทยแต่งตั้งให้พระยาภาณุวงศ์เป็นราชทูตพิเศษเดินทางไปเจรจาเรื่องความพระปรีชาภรณ์การใน พ.ศ. 2423 กับรัฐบาลอังกฤษ² รัฐบาลไทยจึงได้มอบหมายให้พระยาภาณุวงศ์เจรจาทบทวนขอแก้ไขเรื่องสุรากับรัฐบาลอังกฤษด้วย

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลายพระหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ ไวยวัฒน์ วันอังคาร แรม 12 ค่ำ เดือน 8 ปีเถาะเอกศก จ.ศ. 1241 [ณส.]

²ศึกษารายละเอียดในเรื่องคดีความพระปรีชาภรณ์การได้จาก ปราณี ชวางกูร "คดีพระปรีชาภรณ์การ (พ.ศ. 2422-2423) กับการเมืองภายในของไทย" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528).

ก. การเจรจาเรื่องสุราครั้งพระยาภาณุวงศ์

หลังจากคณะทูตพิเศษซึ่งมีพระยาภาณุวงศ์เป็นราชทูตไทยประสบผลสำเร็จในการเจรจากับรัฐบาลอังกฤษเรื่องพระปรีชาภรณ์การใน พ.ศ. 2423 แล้ว รัฐบาลไทยจึงมอบหมายให้พระยาภาณุวงศ์เจรจาทบทามกับรัฐบาลอังกฤษอีก 3 เรื่องด้วยกัน คือ เรื่องราชทูตไทยจะเดินทางมาถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกแก่สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย ซึ่งในเรื่องนี้รัฐบาลอังกฤษแจ้งว่า จะต้องปรึกษาเจ้าหน้าที่หลายฝ่าย แต่ก็ได้กราบทูลสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียไว้แล้ว¹ และอังกฤษรับว่าจะตอบให้รัฐบาลไทยทราบภายหลัง

เรื่องต่อมาเป็นการเจรจาทบทามขอตั้งสถานทูตไทยในอังกฤษและการแต่งตั้งราชทูตมาประจำ การเจรจาครั้งนี้สร้างความมั่นใจให้แก่รัฐบาลไทยเป็นอย่างมาก เนื่องจาก รัฐบาลอังกฤษได้ตอบรับว่ายินดีที่จะรับรองราชทูตไทย² การเจรจาขอแก้ไขหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าเรื่องสุรา เป็นหัวข้อสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่พระยาภาณุวงศ์ได้หยิบยกมาเจรจา ในครั้งนี้ ผลของการเจรจาปรากฏว่ารัฐบาลอังกฤษไม่ขัดข้องที่รัฐบาลไทยจะขอแก้ไขหนังสือสัญญาที่ได้ทำไว้ แต่รัฐบาลไทยจะต้องแจ้งให้รัฐบาลอังกฤษทราบล่วงหน้าก่อน 1 ปี และ รัฐบาลอังกฤษยินดีที่จะปฏิบัติตามหนังสือสัญญาเรื่องสุรา พ.ศ. 2410³

¹ แต่เดิมรัฐบาลไทยมอบหมายให้เซอร์ วิลเลียม รอนันตัน ผู้สำเร็จราชการอังกฤษในรัฐสเตรทเซ็ทเทิลเมนต์นำไปทูลเกล้าฯ ถวาย แต่นายรอนันตันเดินทางกลับอังกฤษก่อน รัฐบาลไทยจึงคิดให้นายน็อกซ์ (Mr. Thomas George Knox) กงสุลอังกฤษในไทยเป็นผู้นำไปแทน แต่เมื่อเกิดกตเคืองพระปรีชาภรณ์การขึ้นมา ทำให้รัฐบาลไทยคิดส่งราชทูตไทยเดินทางออกไปทูลเกล้าฯ ถวาย อู กงช. ร. 5 นก. เล่มที่ 5(1) เจ้าพระยาภาณุวงศ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันพุธ แรม 9 ค่ำ เดือน 10 ปีเถาะเอกศก จ.ศ. 1241

² กงช. ร. 5 กต. เล่มที่ 46 พระยาสยามรัฐพาน์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี วันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2423, หน้า 243-244

³ กงช. ร. 5 นก. เล่มที่ 5(1) ลอร์ดซอสเนอร์ถึงพระยาภาณุวงศ์ วันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2422, หน้า 464

การเจรจาเรื่องสุราในครั้งนี้มิได้คำนึงต่อ เนื่องจากพระยาภาณุวงศ์มิได้รับคำสั่งให้ปฏิบัติการต่อไป ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าทำตอบของรัฐบาลอังกฤษเป็นการปฏิบัติตามเงื่อนไขของหนังสือสัญญาบาวริง ข้อ 10 ที่ว่าการแก้ไขเนื้อหาในหนังสือสัญญาดังกล่าวจะทำได้เมื่อคู่สัญญายินยอม โดยคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งต้องแจ้งล่วงหน้า 1 ปี การเจรจาขอแก้ไขเรื่องสุราของพระยาภาณุวงศ์ในครั้งนี้ จึงพิจารณาได้ว่าเป็นการแจ้งให้รัฐบาลอังกฤษทราบก่อนที่รัฐบาลไทยจะได้จัดส่งราชทูตออกมาเจรจาในเวลาต่อมา ในระหว่างนี้ไทยได้มีการเตรียมการต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะเสด็จยุโรป เพื่อที่พระองค์จะได้พบชี้แจงเรื่องปัญหาสุราต่อรัฐบาลต่างประเทศได้ แต่ก็มีเหตุขัดข้องต่อการที่พระองค์จะเสด็จไปได้ ดังเช่นหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสิงคโปร์เมื่อ พ.ศ. 2414 แล้ว พระองค์ทรงพระราชดำริที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปยุโรป แต่สมเด็จพระยาตรีสุริยวงศ์กราบบังคมทูลทักท้วงว่าระยะทางไกลและเสี่ยงต่ออันตรายมาก¹ พระองค์จึงเสด็จอินทิตแทน ใน พ.ศ. 2423 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์อีกครั้งที่จะเสด็จยุโรป แนวพระราชดำรินี้ได้รับการสนับสนุนจากพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ที่ว่า การเสด็จยุโรปจะเป็นประโยชน์ต่อไทยมาก²

จุดประสงค์ของการที่จะเสด็จเยือนยุโรปครั้งนี้ นอกจากเป็นการสร้างความคุ้นเคยและความสนิทสนมกับพระบรมวงศ์ของพระมหากษัตริย์ รวมทั้งเสนาบดีขุนนางในยุโรป ศึกษาธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่จะ เป็นประโยชน์ในการปกครองบ้านเมืองโดยตรงแล้ว จุดมุ่งหมายที่สำคัญคือพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะชี้แจงเรื่องสุราที่เกิดขึ้นในประเทศต่อรัฐบาลนานาประเทศ ให้เข้าใจถึงสภาพการณ์และความลำบากของรัฐบาลไทย ก่อนที่

¹ สมเด็จพระยาตรีสุริยวงศ์, ความทรงจำ, (พระนคร: กลังวิทยา, 2517), หน้า 264

² กจช. ร.5 นก. เล่มที่ 6 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีถึงนายเซอร์มันส์แตนนีส์ วันศุกร์ ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 8 ปีเถาะเอกศก จ.ศ. 1241, หน้า 792-793

รัฐบาลจะแต่งตั้งราชทูตไปเจรจาแก้ไขเรื่องสุราค่อไป¹ ทั้งนี้ น่าจะเป็นผลจากประสบการณ์ครั้งพระองค์เสด็จอินเดียเมื่อ พ.ศ. 2414 พระองค์ได้หยิบยกปัญหาเกี่ยวกับความปลอดภัยของถนนในบังคับอังกฤษในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือขึ้นเป็นหัวข้อในการเจรจาเพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรีระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย² ก่อนที่พระองค์จะได้แต่งตั้งพระยาเจริญราชไมตรีเป็นราชทูตออกไปเจรจาดกลงในหนังสือสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2417 ซึ่งทำให้รัฐบาลไทยได้เปรียบดีกว่าหนังสือสัญญาบาวริงบางประการ³

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหมายกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินของพระองค์ได้ส่งไปยังรัฐบาลต่าง ๆ แล้วก็ตาม แต่พระองค์มีอาจเสด็จยุโรปตามแผนที่กำหนดไว้ได้ ทั้งนี้ เนื่องมาจากการที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ป่วย ทำให้พระองค์มีอาจวางพระทัยในสถานการณ์ภายในประเทศได้ เพราะถ้าสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่กรรมลง และไม่มีพระบรมวงศ์หรือเสนาบดีขุนนางที่มีความสามารถควบคุมสถานการณ์บ้านเมืองได้ อาจเกิดความวุ่นวาย⁴ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้กงสุลชาติมหาอำนาจเรียกทหาร

¹ ญัตติ สุธิสงคราม, ชีวิตและงานกงสุลไทยของพระยาอนุกุลสยามกิจ, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2524), หน้า 142.

² พรพรรณ จงวัฒนา, "กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับถนนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445), (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 115

³ ญัตติ สุธิสงคราม, ชีวิตและงานของกงสุล..., หน้า 99

⁴ แผนการเสด็จพระราชดำเนินในครั้งนี้ผู้ติดตามเสด็จได้แก่ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ กรมหมื่นเทววงษ์ยุโรปการ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร กรมหมื่นอภิศร พระองค์เจ้าจิตตวรกุมาร พระองค์เจ้าสวัสดิ์ประวัติ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ พระองค์เจ้าสวัสดิ์โสภณ ฝ่ายขุนนางได้แก่ เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ เจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี พระยาประภากรวงษ์ พระยานรรัตนราชมานิต จมื่นไวยวรนาถ เจ้าหมื่นเสมอใจราช คู กจช. ร.5 กต. เล่มที่ 49, หน้า 152-154

และเรือรบเข้ามารักษาผลประโยชน์กันในบังคับของกัน ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคง
ของประเทศ¹

ดังนั้นแผนการเสด็จพระราชดำเนินยุโรปจึงต้องระงับลงอีกครั้งหนึ่ง เนื่องมาจาก
พระองค์ทรงคำนึงถึงพระราชภารกิจภายในประเทศเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามการเจรจา
ขอแก้ไขเรื่องสุรามิโคซังก็ไปค้วย เพราะปรากฏมีสัญญากรรมทำซึ่งเป็นความพยายามที่จะ
แก้ไขหนังสือสัญญาที่ไม่เป็นธรรมนี้บางประการรวมทั้งเรื่องปัญหาสุราค้วย

ข. การเจรจาเรื่องสุราครั้ง เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี

เมื่อนายวิลเลียม กิฟฟอร์ด ปอลเกรฟ (Mr. William Gifford Palgrave)

เดินทางเข้ามารับตำแหน่งกงสุลใหญ่อังกฤษในไทย พ.ศ. 2423 นอกเหนือจากการ
ปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งแล้ว นายปอลเกรฟยังได้รับคำสั่งจากรัฐบาลอังกฤษให้แจ้งต่อรัฐบาล
ไทยว่า อังกฤษยินดีรับรองราชทูตไทยที่จะนำเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกไปถวายสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย และสอบถามเรื่องรัฐบาลไทยจะขอแก้ไขหนังสือสัญญาทางไมตรีและ
การค้าตามที่พระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีเคยทบทวนไว้ค้วย²

จากทำที่เป็นมิตรของรัฐบาลอังกฤษ และความต้องการของรัฐบาลไทยที่จะเจรจา
ทำหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าใหม่ แทนหนังสือสัญญาเดิมซึ่งทำให้รัฐบาลไทยเสียผล
ประโยชน์และประสบปัญหายุ่งยากในขณะนั้น³ ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงส่งคณะทูตซึ่งมีเจ้า
พระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีเป็นราชทูตพิเศษไปอังกฤษเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2423

¹ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 6 สมเด็จพระบรมมหาราชวังสุริยวงษ์กราบบังคม
ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันอังคาร ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 ปีเถาะ
เอกศก จ.ศ. 1241, หน้า 922-924

² กชช. จดหมายเหตุนครบาลที่ 5 มคที่ 13/12 มีส. เทอปลักรกราบทูล
เรื่องอังกฤษขอตั้งทูตประจำกรุงเทพฯ และขอให้สยามตั้งทูตไปประจำกรุงเทพฯ

³ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 14 เจ้าพระยาภาณุวงศ์กราบบังคมทูลพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันอังคาร แรม 9 ค่ำ เดือน 12 ปีเมษศก
จ.ศ. 1243, หน้า 586

เพื่อถวายพระราชพิธีศรียาภรณ์ช้างเผือกแต่สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียและเจรจาขอแก้ไขหนังสือสัญญาดังกล่าว นอกจากนั้นรัฐบาลไทยก็มีหนังสือแจ้งไปยังรัฐบาลต่าง ๆ ว่าขอให้มอบอำนาจแก่ราชทูตของตนในกรุงลอนดอนเพื่อเป็นตัวแทนของรัฐในการเจรจาทบทวนแก้ไขหนังสือสัญญาต่าง ๆ ที่ทำได้

การเจรจาของคณะราชทูตไทยกับรัฐบาลอังกฤษในครั้งนี้ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีได้ทำข้อเพิ่มเติมหนังสือสัญญาเก่า 20 ข้อแทนการทำหนังสือสัญญาใหม่ เหตุผลที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีไม่กล้าทำหนังสือสัญญาใหม่และล้มเลิกสัญญาเก่า นั้น อาจพิจารณาได้ว่าเนื่องจากประการแรก เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีไม่มั่นใจว่าเมื่อทำหนังสือสัญญาใหม่แล้วจะคิดว่าหนังสือสัญญาเดิมหรือไม่ ท่านเกรงว่าถ้าหนังสือสัญญาใหม่เสียเปรียบแล้ว ย่อมทำให้ท่านเสื่อมเสียเกียรติยศ ชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล¹ อาจถูกครหาเหมือนครั้งสมเด็จพระยามหามหาราชสุริยวงศ์และเจ้าพระยาสุริยวงศ์ไวยวัฒน์ถูกตำหนิว่าเป็นผู้ทำหนังสือสัญญาตกเขมรให้แก่ฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2410² ประการต่อมาอาจเป็นเพราะเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีเห็นเกรงอิทธิพลของสมเด็จพระยามหามหาราชสุริยวงศ์ที่พูดทักท้วงท่านก่อนเดินทางมาว่า การทำหนังสือสัญญาใหม่จะเป็นการลบล้างพระเกียรติยศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และของสมเด็จพระยามหามหาราชสุริยวงศ์ซึ่งเป็นผู้ทำหนังสือสัญญาเก่าอีกด้วย³ ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ น่าจะมีส่วนทำให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีไม่กล้าตัดสินใจที่จะเจรจาทบทวนแก้ไขหนังสือสัญญาใหม่แทนหนังสือสัญญาเดิมซึ่งเสียเปรียบต่างชาติบางประการ

¹ กจช. ร.5 นก. เล่มที่ 8 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันพฤหัสบดี แรม 10 ค่ำ เดือน 8 มโรงโทศก จ.ศ. 1242, หน้า 624

² ด้ฐวุฒิ สุธิสสงคราม, 27 เจ้าพระยา, (พระนคร : แพร่การต่าง, 2510), หน้า 672

³ กจช. ร.5 นก. เล่มที่ 8 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันพฤหัสบดี แรม 10 ค่ำ เดือน 8 มโรงโทศก หน้า 624-625

ดังนั้นเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีจึงเจรจากับรัฐบาลอังกฤษเพื่อทำข้อตกลงเพิ่มเติมในหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้า พ.ศ. 2398 และหนังสือสัญญาเพิ่มเติม พ.ศ. 2399 เฉพาะเรื่องที่รัฐบาลประสพความลำบากจำนวน 20 ข้อ ข้อตกลงนี้รู้จักกันในนาม "สัญญากรมท่า" โดยมีเนื้อหาสาระสรุปดังนี้

1. เรื่องสุรา ห้ามพ่อค้าบันทุกสุราราคาต่ำเข้ามาจำหน่าย และขอให้รัฐบาลไทยเรียกค่าภาษีรวมทั้งค่าธรรมเนียมขอใบอนุญาตจำหน่ายสุราพอสมควร
2. เรื่องที่ดิน คนในบังคับต่างชาติจะตั้งบ้านเรือน เช่าที่ดินในไทยจะต้องให้กงสุลกับเจ้าพนักงานไทยตกลงร่วมกัน
3. ข้าว ปลา และเกลือ รัฐบาลไทยมีสิทธิประกาศห้ามบันทุกออกไปได้เมื่อเกิดสงคราม
4. สินค้าที่ไม่มีในพิศคัมแพนทายบัญชีในหนังสือสัญญาเดิม รัฐบาลไทยกับกงสุลสามารถตกลงร่วมกัน
5. เพิ่มอัตราภาษีขาเข้าจากร้อยละ 3 เป็นร้อยละ 5
6. เจ้าพนักงานชาวค่านมีสิทธิตรวจค้นสินค้าหนีภาษี เพื่อปรับโทษและริบของเป็นของรัฐบาลไทย
7. เรื่องบ่อแร่ ชาวต่างชาติจะขอทำบ่อแร่ใหม่ ให้รัฐบาลไทยทำความตกลงกับกงสุลก่อน
8. เรื่องลูกจ้าง ชาวไทยที่ไปรับจ้างชาวอังกฤษ จะอยู่ในป้องกันของกงสุลอังกฤษ แต่จะพ้นจากกฎหมายไทยไม่ได้
9. เรื่องสัญชาติ ชาวไทยที่เปลี่ยนสัญชาติเป็นอังกฤษ เมื่อกลับมาประเทศไทย ต้องเป็นชาวไทยตามเดิม ชาวไทยที่แต่งงานกับชาวอังกฤษ ภรรยาและลูกเป็นคนในบังคับฝ่ายสามี ส่วนชาวจีนและชาติอื่น ๆ ที่ไม่ได้เกิดในอังกฤษหรือในอาณานิคมของอังกฤษ แต่

ศึกษารายละเอียดของสัญญากรมท่าได้ใน กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 9 , หน้า

มีหนังสือเจ้าพนักงานอังกฤษเดินทางมาไทยเป็นคนที่บังคับอังกฤษได้ 3 ปี เมื่อพ้น 3 ปี
ไปแล้วเป็นคนที่บังคับไทย

10. การตรวจค้นเกสสถาน เจ้าพนักงานไทยจะตรวจค้นบ้านเรือนชาวอังกฤษ
ที่กระทำผิดในระยะ 10 ไมล์จากสถานกงสุลอังกฤษ ต้องขออนุญาตกงสุลก่อน

11. ชาวอังกฤษมีสิทธิทำการค้าได้ทุกแห่ง โดยเสียภาษีตามธรรมเนียมที่กำหนด
ถ้าจะเปลี่ยนแปลงค่าธรรมเนียม รัฐบาลไทยต้องปรึกษากงสุลก่อน

12. ยกเลิกหนังสือสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2417 และจะจัดทำหนังสือสัญญา
ขึ้นใหม่เป็นข้อเพิ่มเติมท้ายหนังสือสัญญากรมท่า

13. เรืออังกฤษแลก หรือเกยตื้น จะเข้าอู่ซ่อม หรือขาดเสบียงอาหารและ
สิ่งของต่าง ๆ เมื่อร้องขอต่อรัฐบาลไทย รัฐต้องช่วยเหลือ

14. หนังสือสัญญานี้จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้เมื่อครบ 10 ปี และต้องแจ้งผู้
สัญญาก่อนล่วงหน้า 1 ปี

การเจรจาทำสัญญากกรมท่าของรัฐบาลไทยและอังกฤษในครั้งนี้อาจกล่าวได้
ว่าอังกฤษมิได้สูญเสียผลประโยชน์แก่ประการใด ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าแม้อังกฤษจะยอมรับ
หลักการในสัญญากกรมท่า แต่อังกฤษก็ไม่ได้ลงนามในสัญญานี้ โดยอ้างว่าต้องรอให้ประเทศ
ต่าง ๆ ยินยอมพร้อมกันในสัญญานี้ก่อน และถ้าสัญญานี้มีผลบังคับใช้ อังกฤษจะเป็นฝ่าย
ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการยกเลิกหนังสือสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2417 ที่ไทยทำกับ
รัฐบาลอังกฤษที่อื่นเทียบเท่าที่อังกฤษต้องการอีกด้วย¹ ถึงกระนั้นก็ต่ออังกฤษรับว่าจะส่งร่าง
สัญญากกรมทานี้ไปยังราชทูตอังกฤษ ให้ชี้แจงต่อรัฐบาลต่าง ๆ ได้ทราบว่ายอังกฤษยอมรับ
หลักการในสัญญานี้

---

¹ รัฐบาลอังกฤษเคยขอให้ไทยทำหนังสือสัญญาเชียงใหม่ใหม่ แต่ไทยอ้างว่า
ควรรอให้ครบกำหนดก่อน

ส่วนประเด็นคำตอบที่รัฐบาลต่างชาติมีต่อรัฐบาลไทย ในการขอแก้ไขหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้ากับราชทูตที่ลอนดอนนั้น พบว่ามีเพียงบางประเทศเท่านั้นที่ส่งคำตอบมายังรัฐบาลไทย เช่น สเปนตอบปฏิเสธไม่อนุญาตให้ราชทูตทำการเจรจาในเรื่องนี้ แต่ยืนยันที่จะเจรจากับคณะราชทูตที่จะไปเจรจากับรัฐบาลโดยตรง¹ อิตาลีก็ไม่ยอมให้เจรจาทวิภาคีเช่นกัน²

อาจกล่าวได้ว่าสัญญากรรมทำนุนี้ประสบความสำเร็จล้มเหลว เนื่องจากไม่มีการนำข้อตกลงนี้มาบังคับใช้ แต่จากความในสัญญากรรมทำนุข้อ 1 เป็นข้อตกลงเพิ่มเติมเรื่องสุรารัตนนั้นจึงมีการหยิบยกสัญญากรรมทำนุขึ้นมาพิจารณาในการประชุมเสนาบดี ข้าราชการ และพระบรมวงศ์ เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหารุราในปี พ.ศ. 2424 ก่อนที่จะมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นราชทูตไทยประจำนานาประเทศเพื่อเจรจากลกลงทำหนังสือเรื่องสุรากับรัฐบาลต่างชาติ

ในวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2424 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมพระบรมวงศ์ เสนาบดี และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เพื่อนำสัญญากรรมทำนุที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีได้ไปเจรจากลกลงในหลักการกับรัฐบาลอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2423 เพื่อพิจารณาดังข้อดีข้อเสียจากสัญญานั้นมาเป็นแนวทางในการแก้ไขเรื่องสุราที่เกิดขึ้น ที่ประชุมมีความเห็นว่าข้อดีที่รัฐบาลไทยจะได้รับจากสัญญาฉบับนี้มีเพียงประการเดียวซึ่งปรากฏอยู่ในข้อที่ 6 ที่ว่ารัฐบาลไทยจะมีรายได้จากภาษีสุลกากรเพิ่มขึ้น โดยการเก็บภาษีขาเข้าเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 3 เป็นร้อยละ 5 ส่วนข้ออื่น ๆ นอกเหนือจากนี้รัฐบาลไทยเป็นฝ่ายสูญเสียประโยชน์ทั้งสิ้น³ ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้

¹ ญัตติ สุธิสงกรม, สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์, เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร. แพร่วิทยา, 2516), พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 599

² เรื่องเดียวกัน.

³ จช. ร. 5 นก. เล่มที่ 14 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันศุกร์ แรม 5 ค่ำ เดือน 12 ปีเมษศรศก จ.ศ. 1243, หน้า 511

ประการแรกสัญญาฉบับนี้กล่าวถึงเรื่องสุราไว้ในส่วนต้นของสัญญาว่า "...ข้อ 1 ทอเวอนเมนต์อังกฤษยอมพร้อมด้วยประเทศอื่น ๆ ที่มีทางพระราชไมตรีกับประเทศสยาม ให้จำกัดบังคับโดยสมควรด้วยการค้าขายน้ำสุราในแผ่นดินสยาม..."¹ ข้อความนี้บังคับถึงเงื่อนไขที่รัฐบาลไทยจะต้องเจรจากับทุกชาติที่มีหนังสือสัญญาทางไมตรี และการค้าก่อนจึงจะนำข้อตกลงนี้มาใช้ได้ นอกจากนี้ที่ประชุมยังเห็นว่าสัญญานี้ไม่มีการกำหนดการควบคุมราคา ปริมาณแอลกอฮอล์ในสุราต่างประเทศ พิกัดอัตราภาษีสุราและอัตราค่าธรรมเนียมการรับหนังสืออนุญาตสุราต่างประเทศไว้แน่นอนและชัดเจน ย่อมจะเป็นเหตุให้การโต้แย้งเรื่องสุราไม่สามารถยุติลงได้ ดังนั้นสัญญาเกี่ยวกับสุราข้อนี้จึงไม่เป็นประโยชน์ต่อรัฐบาลไทยในการแก้ไขปัญหาสุราแต่อย่างใด

ประการที่ 2 จะเห็นได้ว่าสัญญากรมทำเป็นเพียงข้อเพิ่มเติมหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้า พ.ศ. 2398 และหนังสือสัญญาเพิ่มเติม พ.ศ. 2399 รัฐบาลไทยจึงต้องปฏิบัติตามทั้งในหนังสือสัญญาเดิมและสัญญาใหม่เป็นการ "แบกสองบ่า" การใช้สัญญากรมทำจึงเป็นการเพิ่มการปฏิบัติของรัฐซึ่งอาจเป็นเหตุให้เกิดความบาดหมางได้ โดยเฉพาะเมื่อเกิดปัญหาเรื่องการค้าความโดยรัฐบาลไทย อาจเลือกปฏิบัติอย่างหนึ่งในขณะที่กึ่งสุดต่างชาติ อาจเลือกปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากมีข้อตกลงให้เลือกปฏิบัติได้ตามหนังสือสัญญาที่ห้ากันหลายฉบับ ดังนั้นการโต้เถียงจะไม่มีข้อยุติ ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาและความขัดแย้งระหว่างประเทศมากยิ่งขึ้น²

ประการที่ 3 จากการพิจารณาสัญญานี้จะเห็นได้ว่าเนื้อความบางข้อ เช่น ข้อ 4³ ไม่ได้แตกต่างไปจากข้อความในหนังสือสัญญาเดิม แต่สำหรับความในข้อ 3, ข้อ 5, ข้อ 7,

¹ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 9 สัญญากรมทำ, หน้า 582

² กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 14 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์กรามบึงกรมทูตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันศุกร์ แรม 5 ค่ำ เดือน 12 ปีเมษศักราช จ.ศ. 1243, หน้า 511

³ ข้อ 4 ในสัญญากรมทำกล่าวว่า รัฐบาลไทยมีสิทธิห้ามการส่งข้าว, ปลาและเกลือออกไปจำหน่ายได้เมื่อเกิดสงครามหรือกบฏ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 9, หน้า 588

ข้อ 8, ข้อ 9, ข้อ 11, ข้อ 12, ข้อ 13, ข้อ 15 และข้อ 16¹ จะเห็นได้ว่าทำให้รัฐเสียผลประโยชน์มากขึ้น โดยไทยต้องยอมให้กงสุลเข้ามาแทรกแซงการบริหารของรัฐอย่างมากเช่น ในข้อ 8 ซึ่งเป็นเรื่องการทำบ่อแร่ในไทยได้ระบุว่า รัฐบาลไทยกับกงสุลต้องร่วมกันพิจารณาในเรื่องการทำสัญญาและเก็บภาษีก่อนอนุญาตให้คนอังกฤษทำบ่อแร่ ทั้งที่แต่เดิมรัฐมีอำนาจตัดสินได้ตามลำพัง ดังนั้น จากข้อความในหนังสือสัญญากรมทำรัฐบาลไทยจึงเป็นฝ่ายเสียผลประโยชน์อย่างมาก เมื่อกงสุลสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารประเทศอันจะเป็นการเสียเปรียบและตัดอำนาจของรัฐบาล²

สำหรับประเด็นที่จะใช้สัญญากรมทำนี้เป็นแบบฉบับในการทำหนังสือสัญญาใหม่กับรัฐบาลนานาประเทศ ที่ประชุมเห็นว่าเป็นการอาศัยบารมีของมหาอำนาจอังกฤษไปข่มขู่ให้ประเทศอื่นทำตาม ย่อมทำให้บางประเทศสงสัยและหวาดระแวงจึงไม่ยอมทำดังเช่น สเปน³ นอกจากนี้ในข้อ 14 ของสัญญากรมทำก็เป็นเรื่องระหว่างรัฐบาลไทยกับอังกฤษโดยตรงคือ เป็นเรื่องเกี่ยวกับหนังสือสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2417 ดังนั้นจึงไม่สมควรที่จะนำสัญญากรมทำนี้เป็นแบบฉบับ ขอแก้ไขหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้ากับประเทศอื่น

จากการประชุมครั้งนี้ ที่ประชุมมีความเห็นสอดคล้องกันว่า สัญญากรมทำนี้ทำให้รัฐบาลไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบอย่างมาก ข้อความที่ปรากฏอยู่เสมือนรัฐบาลไทยถูกอังกฤษบังคับให้ทำสัญญา จึงต้องเสียผลประโยชน์ต่าง ๆ อย่างมากมาย และเห็นว่าหนังสือสัญญา

¹ ข้อ 3 เป็นเรื่องเกี่ยวกับที่ดินและการตั้งบ้านเรือนของคนในบังคับ ข้อ 5 เรื่องสินค้าที่ไม่มีในพิภคแผนท้ายหนังสือสัญญา ข้อ 7 เรื่องการตรวจจับของหนีภาษี ข้อ 8 เรื่องบ่อแร่ ข้อ 9 เรื่องลูกจ้างคนในบังคับ ข้อ 11, 12 เรื่องคนในบังคับ ข้อ 13 เรื่องการค้า ข้อ 15, 16 เรื่องการให้ความช่วยเหลือแก่เรือประเทศคู่สัญญาที่เกิดอับปาง ศึกษารายละเอียดใน กจช. ร.5 นก. เล่มที่ 9, หน้า 582-606

² กจช. ร.5 นก. เล่มที่ 15 ร่างประชุมปรึกษาพระบรมวงศ์, หน้า 314

³ กจช. ร.5 นก. เล่มที่ 15 การประชุมพระบรมวงศ์ วันพฤหัสบดี

ขึ้น 9 ท่า เดือน 2 ปีเมเสงครีศก จ.ศ. 1243

เก่าถึงงาช้างได้ที่อยู่ มีเพียงบางข้อเท่านั้นที่เป็นอุปสรรคและทำความลำบากแก่รัฐบาลในการบริหารประเทศ ดังนั้นจึงเห็นว่าควรทำความตกลงในเรื่องที่ทำความยุ่งยากและเป็นเรื่องเร่งด่วนก่อนเช่น เรื่องปัญหาสุรา¹ เนื่องจากเรื่องสุรานี้ไม่ได้ระบุไว้ในหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้า และเป็นปัญหาที่รัฐบาลกำลังประสบอยู่ในเวลานั้น

การแก้ปัญหาด้วยการส่งราชทูตไปประจำต่างประเทศ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นโยบายของรัฐบาลไทยในการแก้ไขเรื่องสุรา ไม่แตกต่างไปจากรัชกาลก่อนมากนัก แต่จากสภาพการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป มีผลให้รัฐบาลไทยมีนโยบายที่จะส่งราชทูต ออกไปประจำในต่างประเทศเพื่อเจรจาแก้ไขหนังสือสัญญาเรื่องสุรากับรัฐบาลนานาประเทศโดยตรง ในหัวข้อนี้จะแยกประเด็นการวิเคราะห์ออกดังนี้คือ สาเหตุของนโยบาย พระประวัติของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ และเหตุผลที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้รับตำแหน่งราชทูตประจำนานาประเทศ

1. สาเหตุของนโยบาย

สาเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้รัฐบาลไทยตัดสินใจส่งราชทูตไปประจำต่างประเทศ มีดังนี้คือ ประการแรก ความต้องการที่จะควบคุมการค้าสุราในประเทศทั้งสุราที่ผลิตในประเทศและสุราต่างประเทศ ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีความพยายามที่จะควบคุมการค้าสุราในประเทศ จนกระทั่งมีการเจรจาตกลงทำสัญญาสุรากับฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2410 ทำให้รัฐบาลไทยสามารถควบคุมการค้าสุรภายในประเทศได้ระยะเวลาหนึ่ง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัญหาสุราได้ทวีความรุนแรงขึ้น แม้รัฐบาลได้พยายามดำเนินการแก้ไขเรื่องสุราทั้งภายในและนอก

¹ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 14 เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์กราบทูลกรมหมื่นเทววงษ์โรปกการ วันอาทิตย์ ขึ้น 8 ค่ำ เดือน 12 ปีเมเสงศรศก จ.ศ. 1243, หน้า 308-309

ประเทศ ก็มีอาจทำให้รัฐบาลไทยมีอำนาจควบคุมการจำหน่ายสุรภายในประเทศได้ ปัญหาเรื่องสุรกลับทำความยุ่งยากแก่รัฐบาลในการบริหารประเทศ ทั้งนี้เนื่องมาจากกงสุลพยายามรักษาผลประโยชน์ในบังคับโดยการแทรกแซงการบริหารงานของรัฐ ทำให้เกิดการโต้ตอบในเรื่องสุรระหว่างรัฐบาลไทยกับกงสุลต่างชาติอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นถ้ารัฐบาลสามารถเจรจาตกลงกับรัฐบาลนานาประเทศได้รวดเร็วเพียงใด ก็ย่อมอำนวยความสะดวกต่อรัฐบาลไทยในด้านการเมืองการปกครองได้มากขึ้นเท่านั้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว การส่งราชทูตออกไปแก้ไขเรื่องสุรโดยตรงครั้งนี้ จุดมุ่งหมายประการสำคัญคือ ทางด้านการเมืองและการปกครองภายใน

ประการต่อมาคือ ท่าทีของรัฐบาลไทยต่อสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ เนื่องจากรัฐบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงอยู่ภายใต้อิทธิพลของการแทรกแซงทางการเมืองของประเทศมหาอำนาจ ทั้งนี้ทเรียนจากการคุกคามของมหาอำนาจฝรั่งเศสในการขยายความอารักขาเหนือดินแดนเขมรซึ่งเป็นเมืองขึ้นของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้รัฐบาลไทยต้องเร่งหาทางป้องกันและแก้ไขล่วงหน้า ในขณะที่การเจรจาของรัฐบาลไทยเพื่อตกลงทำข้อบังคับในเรื่องการจำหน่ายสุรต่างประเทศกับกงสุลต่างชาติไม่เป็นผลสำเร็จ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่รัฐบาลไทยจะต้องเร่งดำเนินการเจรจาดังกล่าวกับรัฐบาลนานาประเทศในเรื่องสุร เพื่อประโยชน์ในการควบคุมการจำหน่ายสุรภายในประเทศ นอกจากจะเป็นผลดีต่อรัฐบาลไทยด้านการบริหารประเทศดังกล่าวมาแล้ว ยังเป็นการผ่อนคลายนแรงกดดันจากกงสุลต่างชาติอีกทางหนึ่ง มิให้ใช้อิทธิพลข่มขู่บีบบังคับเอาผลประโยชน์จากไทย ดังคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงคอนหนึ่งที่ว่า "...ไม่ให้เกิดเหตุผลที่กลัวว่ากงสุลคนที่บ้า ๆ บุ่ม ๆ จะข่มขู่เรียกเรอรบเข้ามาได้แล้ว..."¹ เพราะการที่แต่งตั้งราชทูตไทยออกไปเจรจากับรัฐบาลต่างชาติโดยตรง จะเป็นการชี้แจงให้รัฐบาลต่างชาติเข้าใจสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง ทั้งเพื่อป้องกันการรายงานที่มุ่งหวังผลประโยชน์ของกงสุลต่างชาติในไทยอีกด้วย²

¹ กจช. ร.5 นก. เล่มที่ 15 กรมพระยาบำราบปรปักษ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันอังคาร ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 2 ปีเมเสงตรีศก จ.ศ. 1243, หน้า 253

² เรื่องเดียวกัน.

ประการที่ 3 การขาดรายได้จากอากรสุรา นับตั้งแต่ประเทศไทยได้ลงนามในหนังสือสัญญาบาวริงเมื่อ พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา รัฐบาลขาดรายได้จากอากรสุราเป็นจำนวนมากถึงพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ว่า ถ้ารัฐบาลไม่หาวิธีการป้องกันและควบคุมการนำสุราต่างประเทศเข้ามาจำหน่ายในไทย จะทำให้รายได้ที่รัฐบาลเคยได้รับต้องสูญสิ้นไป¹ รายได้จากอากรสุราที่ลดลงนี้มีผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าหลังจากไทยเปิดประเทศเพื่อติดต่อชาติตะวันตกแล้ว รัฐบาลได้พยายามปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ เพื่อสร้างความเจริญภายในให้ทัดเทียมอารยประเทศ จากการที่รายได้ของรัฐถูกจำกัดจากเงื่อนไขในหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้า กล่าวคือ สามารถจัดเก็บภาษีขาเข้าได้เพียงร้อยละ 3 ของราคาสินค้า และเก็บภาษีขาออกได้ตามหลักการที่แนบท้ายหนังสือสัญญานี้ ย่อมทำให้รายได้ของรัฐจากภาษีศุลกากรอยู่ในวงจำกัด เมื่อรัฐบาลไทยมาประสบปัญหาขาดรายได้จากอากรสุราที่ลดต่ำลง ย่อมทำให้การพัฒนาประเทศหยุดชะงักด้วย ดังนั้นจึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลต้องรีบดำเนินการแก้ไขเรื่องสุราโดยเร่งด่วน ทั้งนี้ นอกจากจะเกิดประโยชน์ต่อรัฐบาลในด้านพัฒนาประเทศแล้ว ยังเป็นการเพิ่มรายได้ของประเทศด้านเศรษฐกิจอีกด้วย เพราะเมื่อรัฐบาลทำความตกลงกับรัฐบาลชาติตะวันตก เพื่อจัดเก็บภาษีสุราต่างประเทศเท่ากับอากรสุราที่ผลิตในประเทศ ย่อมทำให้รัฐมีรายได้จากภาษีสุราเพิ่มขึ้นในส่วนของอากรภายใน และสามารถนำเงินนี้มาใช้จ่ายในการสร้างความเจริญของบ้านเมือง

ประการสุดท้ายได้แก่ ความต้องการของรัฐที่จะกำจัดปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในสังคม ปัญหาสุราในประเทศไม่เพียงแต่จะก่อความวุ่นวายแก่ความน่าเชื่อถือของอากรสุราจับกุมกันในบังคับกับต่างชาติและถูกจ้าง ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเท่านั้น

¹ กจช. ร. 5 กต. เล่มที่ 33 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ วันศุกร์ แรม 10 ถ้ำ เดือน 4 ปีชวคฤศก จ.ศ. 1238, วันอาทิตย์ แรม 12 ถ้ำ เดือน 4 ปีชวคฤศก จ.ศ. 1238, หน้า 3,

แต่ยังทำให้เกิดปัญหาอาชญากรรมในประเทศอีกด้วยดังเช่น ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2425 ประชาชนตำบลลาดน้อยและลาดสำเพ็งได้ร้องเรียนต่อเจ้าพนักงานของรัฐว่า เกิดโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ชุกชุม¹ ปัญหาอาชญากรรมนั้นนับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่รัฐต้องเร่งแก้ไขโดยด่วน ทั้งนี้เพราะมีเพียงแต่ชาวไทยเท่านั้นที่ร้องเรียนต่อรัฐถึงสภาพความวุ่นวายในสังคมชาวต่างชาติในไทยซึ่งร้องคัดค้านของตนว่า "...บ้านเมืองไม่มีความผาสุก เป็นที่ค้าขายลำบากมาก..."² ที่สำคัญคือ รัฐบาลไทยได้สืบทราบมาว่ากงสุลต่างชาติจะเรียกทหารชาติตนเข้ามารักษาผลประโยชน์ทางการค้าของตนในบังคับ เพื่อบีบบังคับข่มขู่รัฐบาลไทย ให้ชดใช้ค่าเสียหายจากการที่ตนในบังคับต้องสูญเสียผลประโยชน์จากอาชญากรรมเรื่องนี้เป็นที่หวาดวิตกของรัฐบาลไทยอย่างมาก เนื่องจากเกรงว่ากงสุลจะแทรกแซงการบริหารงานของรัฐ ดังคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงที่ว่า

...ข้าพระพุทธเจ้าจะเห็นจะเป็นจริง เพราะว่าความของชนในสี่เขตที่เกี่ยวข้องอยู่กับเกาะเวอนเมนต์สยามที่ยังไม่ตกลงแล้วนั้นก็หลายเรื่อง ครั้นกงสุลเขามีเหตุไต่ข้อขึ้นอย่าง ^{หนึ่ง} ก็จะทำให้คิดหาเหตุเพิ่มเติมให้ความรุกรังรังขึ้นกับเกาะเวอนเมนต์สยามอีกต่อไป...³

เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาอาชญากรรมในไทยนั้นพบว่า รัฐไม่อาจควบคุมการจำหน่ายสุราได้อย่างทั่วถึง ทั้งนี้เนื่องมาจากคนในบังคับต่างชาตินำสุราต่างประเทศออกจำหน่ายทั่วไปในราคาถูก ประชาชนหาซื้อบริโภคได้ง่ายดังเช่น กรณีของผู้ร้ายปล้นแพเงินหลงใน พ.ศ. 2424 จากการสอบสวนของเจ้าหน้าที่พบว่า ผู้ร้ายเป็นเด็กหนุ่มที่ดื่มสุราเมามายและถูกชักจูงโดยผู้ร้ายเก่า 2-3 คนให้ร่วมมือปล้นด้วย

¹ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 18 ราชฎรไทยจีน ต. ลาดน้อยและลาดสำเพ็ง แจ้งต่อเจ้าหมื่นสรรักษ์, หน้า 1036-1037

² กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 18 นายนิวแมนถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี วันจันทร์ ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 10 ปีเม็ยจัตวาศก จ.ศ. 1244, หน้า 1116

³ กจช. ร. 5 นก. เล่มที่ 18 เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันเสาร์ ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 10 ปีเม็ยจัตวาศก จ.ศ. 1244, หน้า 1068-1069

แต่รัฐบาลไทยจะมีมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาอาชญากรรม โดยให้กรม
พระนครบาลออกตรวจตราร่วมกับกรมพระตำรวจ สืบสวน จับกุม ความแห้งมั่วสุมต่าง ๆ
เพื่อป้องกันเหตุร้าย¹ แล้วก็ตาม รัฐบาลไทยยังมุ่งหวังที่จะควบคุมการค้าสุราต่างประเทศ
ในไทยให้ได้ เพื่อขจัดปัญหาสุราซึ่งเป็นบ่อเกิดสำคัญของอาชญากรรมในสังคมตั้งที่ว่า

...ข้าพเจ้าจะขอชี้ให้ท่านทราบด้วยอาการกิริยาที่หวงผู้ร้ายรวบรวม
พวกเพื่อน ซึ่งยังไม่ปรากฏว่าเป็นคนชั่วหลายคนนั้น ในคำให้การที่โดยผู้ร้าย
มา ก็ปรากฏว่ารวบรวมรายใดด้วยเลี้ยงสุราซึ่งเป็นราคาถูกซื้อได้โดยง่าย
ไม่ว่าที่แห่งใด เมื่อคนเหล่านั้นเฝ้าขึ้นขึ้นก็กล่าวหาการที่ชั่ว ตามถ้อยคำของ
คนที่เห็นหน้าชกจูง การรวบรวมพวกพ้องของผู้ร้ายเป็นการง่าย ๆ ดังนี้
...การที่จะปราบปรามให้สงบลงโดยเรานั้น ก็จะไม่ลำบากอันใดนัก
ข้าพเจ้าขอแต่ท่านใดเห็นแก่การที่ก่อเวอนเมนต์ ต้องเป็นผู้รับผิดชอบใน
การรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองแล้ว ช่วยจัดการตามที่ข้าพเจ้า
ต้องขอให้ช่วยแล้ว ความเจริญรุ่งเรืองเรื่องก็จะมียิ่งขึ้นไป...²

จึงอาจสรุปได้ว่า สาเหตุสำคัญประการหนึ่งของอาชญากรรมนี้เกิดจาก
"...ราษฎรพากันสูบลิ่นกินสุราหนาขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก พวกที่ประพฤติตัวคั่งนี้ก็ล้วนแต่เป็น
คนชกสนเงินทอง เป็นเหตุให้ประพฤติความชั่วต่าง ๆ โจรผู้ร้ายมากขึ้น..."³ ดังนั้นความ
ต้องการของรัฐที่จะควบคุมการค้าสุราในประเทศ เพื่อลดปัญหาอาชญากรรมต่าง ๆ รวมทั้ง
ความพยายามที่จะป้องกันการเข้าแทรกแซงทางการเมืองของต่างชาติ จึงเป็นปัจจัยสำคัญ
อีกประการหนึ่งที่ผลักดันให้รัฐบาลไทยส่งราชทูตออกไปเจรจากับรัฐบาลต่างชาติในเรื่อง
สุราโดยตรง

¹ กษ. จดหมายเหตุนครบาลที่ 5 มคที่ 17 เล่มที่ 4 หนังสือเรื่องลูกค้า
สปีเยกองค์ฤษรื่องเรียนว่าเกิดโจรผู้ร้าย ฯลฯ

² กษ. ร.5 พ.ศ. เล่มที่ 5 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีถึงนาย
นิวแมน วันพุธ แรม 3 ก่ำ เดือน 10 ปีมเมียจัตวาศก จ.ศ.1244, หน้า 380

³ กษ. ร.5 พ.ศ. เล่มที่ 5 ประกาศพระบรมราชโองการ วันเสาร์
ขึ้น 4 ก่ำ เดือน 10 ปีมเมียจัตวาศก จ.ศ.1244, หน้า 1059-1060

ปัจจัยทั้ง 4 ประการ ได้ชี้ให้เห็นถึงนโยบายในการแก้ไขปัญหาสุราของ
 รัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้มีการแต่งตั้ง
 พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นราชทูตประจำต่างประเทศ ออกไปดำเนินการแก้ไขกับรัฐบาล
 นานาประเทศโดยตรง กล่าวคือ รัฐบาลไทยมุ่งหวังที่จะระงับความขัดแย้งระหว่างรัฐบาล
 ไทยกับกงสุลต่างชาติในเรื่องสุรา ซึ่งไม่มีการระบุเรื่องสุราอย่างแน่ชัดในหนังสือสัญญา
 ทางไมตรีและการค้าระหว่างไทยกับนานาประเทศดังกล่าว ถ้ารัฐบาลไทยสามารถเจรจา
 ตกลงกับรัฐบาลประเทศตะวันตกเป็นผลสำเร็จ ย่อมทำให้รัฐบาลไทยสามารถที่จะควบคุมการ
 จำหน่ายสุรภายในประเทศได้ซึ่งจะมีผลคือต่อประเทศในต่าง ๆ อีกทั้งยังมีนโยบายที่
 จะรักษาผลประโยชน์ของประเทศโดยป้องกันมิให้กงสุลเข้ามาเกี่ยวข้องกับกา
 รบริหารประเทศ และขยายอิทธิพลเข้ามาในไทยอีกด้วย

จากการศึกษาบทบาทและผลงานของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในการเจรจากล
 ้งทำหนังสือสัญญาเรื่องสุรากับรัฐบาลประเทศตะวันตกจนประสบผลสำเร็จนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผล
 มาจากภูมิหลังส่วนพระองค์ ดังนั้นในตอนต่อไปจะกล่าวถึงพระราชประวัติ ภูมิหลังทางการ
 ศึกษาและความสำเร็จในหน้าที่ราชการของพระองค์ ซึ่งมีส่วนผลักดันให้ทรงได้รับความ
 ไว้วางใจให้เข้ารับผิดชอบให้ดำรงตำแหน่งราชทูตไทยประจำประเทศตะวันตก เพื่
 อกำเนินการกิจการที่ได้รับมอบหมาย

2. พระราชประวัติของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์

พระวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงมีพระนามเดิมว่า หม่อมเจ้า
 ปฤษฎางค์ ทรงเป็นพระโอรสองค์สุดท้ายในพระวรวงษ์เธอกรมขุนราชสีหวิกรม¹ (พระองค์
 เจ้าชุมสาย) พระมารดาชื่อ หม่อมน้อย² ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน 4 ขึ้น 6 ค่ำ
 ปีกุนตรีศก จ.ศ. 1213 ตรงกับวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2394

¹ พระวรวงษ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

² หม่อมน้อย เป็นธิดาของพระยาราชมนตรี (ภู)

การศึกษา เมื่อพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงพระเยาว์ พระบิดาได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ ดังนั้นจึงเข้าใจว่าทรงได้รับการศึกษาภาษาไทยเบื้องต้นจากโรงเรียนหลวง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นสำหรับเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการในพระบรมมหาราชวัง พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงได้รับการคัดเลือกเป็นหนึ่งในจำนวนเด็กที่ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งเสด็จประพาสสิงคโปร์ในปี พ.ศ. 2414 และเข้ารับการศึกษาที่โรงเรียนแรฟเฟิล ทั้งนี้เนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะส่งบุตรผู้ดีออกไปศึกษาวิชาการต่าง ๆ ในยุโรป² แต่ทรงพระราชดำริว่าจะเป็นการลำบาก ถ้าจะส่งเด็กไปยุโรปโดยตรงเมื่อเด็กยังขาดความรู้ด้านภาษา ดังนั้นเมื่อพระองค์เสด็จสิงคโปร์ จึงได้นำพระองค์เจ้าปฤษฎางค์และบุตรเจ้านายและข้าราชการจำนวนหนึ่ง³ ออกไปศึกษาที่สิงคโปร์ด้วย⁴

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ประวัติข่อยนายพันเอกพิเศษ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ แต่ประสูติ พ.ศ. 2392 ถึง 2472, เล่ม 1. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงอเนก นัยวาที (ม.ร.ว.นารถ ชุ่มสาย ณ เมรุวัดธาตุทอง พระนคร วันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2513), หน้า 44

² กษ. ร.5 กค. เล่มที่ 12 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีถึงพระยาอภัยภูถศกรศึกษา วันพฤหัสบดี ขึ้น 14 ค่ำ เดือน 7 ปีมแมตรีศก; เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีถึงหลวงทวีปสยามกิจ วันอังคาร ขึ้น 12 ค่ำ เดือน 7 ปีมแมตรีศก จ.ศ. 1243

³ นักเรียนรุ่นแรกที่ส่งไปสิงคโปร์เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2414 มีจำนวน 8 คน ฑูละออตอง อัมรินทร์รัตน์, "การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2475" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสังคมศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 63

⁴ สมเด็จพระราชดำรัสฯ ทรงทราบ, ความทรงจำ, (กรุงเทพมหานคร: กิ่งวิทยา, 2517, หน้า 260

การศึกษาของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในสิงคโปร์ เป็นการเรียนเฉพาะภาษาอังกฤษและวิชาพื้นฐานต่าง ๆ เช่น เลข แม้ไม่พบหลักฐานรายงานการเล่าเรียนของพระองค์ แต่อาจกล่าวได้ว่าทรงเอาใจใส่ในการศึกษาอย่างมาก โดยพิจารณาจากการที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ขออนุญาตซื้อหนังสือเรียนเพิ่มเติมและขอออกไปพักกับพระยาอภัยภูธรรักษาสยามประชานุบาล¹ เพื่อฝึกหัดภาษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์และกลุ่มนักเรียนไทยในสิงคโปร์กลับกรุงเทพฯ หลังจากโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนภาษาอังกฤษขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับจากประจวบคีรีขันธ์

อย่างไรก็ตาม พระองค์เจ้าปฤษฎางค์มิได้ทรงศึกษาคือในไทย เนื่องจากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ม.ร.ว. เทวหนึ่ง² และ ม.จ. แจ็ก นพวงศ์ ออกไปเรียนที่ยุโรป ทั้งนี้เป็นเพราะพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ และอีก 2 ท่านมีความรู้สูงกว่ากลุ่มนักเรียนที่ไปเรียนสิงคโปร์³ การส่งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์และคณะออกไปนับว่าเป็นการประหยัดเวลา และสอดคล้องกับพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะได้คนมาใช้ราชการโดยเร็วสนองกับความต้องการของบ้านเมืองในขณะนั้น พระองค์เจ้าปฤษฎางค์และคณะจึงเป็นนักเรียนไทยรุ่นแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไปศึกษาในยุโรป

การศึกษาของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์อยู่ในความดูแลของพระยาสยามจตุรพันธ์⁴ (Mr. D.K.Mason) พระยาสยามจตุรพันธ์ได้จัดให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์อยู่กับครอบครัวของนายโครสเดน ชาวอังกฤษ ที่เมืองสเตรทัม คอมมอน (Streatham Common) เพื่อทรงศึกษาภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณี⁵ ต่อมาได้เข้าเรียนวิชาสามัญเบื้องต้นที่

¹ กงสุลไทยประจำสิงคโปร์

² ม.ร.ว. เทวหนึ่ง ต่อมาเป็นพระยาไชยสุรินทร์

³ ละออทอง อัมรินทร์รัตน์, "การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ...",

หน้า 65

⁴ พระยาสยามจตุรพันธ์ เป็นกงสุลสยามประจำกรุงลอนดอน

⁵ กจธ. ร.5 กค. เล่มที่ 11 หนังสือพระยาสยามจตุรพันธ์ถึงเจ้าพระยา

กาญจนาภิเษกมหาโกษาธิบดี ลงวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2415, หน้า 186

โรงเรียนเซนต์ปอล (St. Paul's School) เมืองสโตนีย์ สเตรทฟอร์ด (Stoney Stratford) การศึกษาของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในระยะแรก ได้ทรงพยายามฝึกฝนอย่างมีวิริยะอุตสาหะอยู่เสมอ ถึงคำรายงานของพระยาสยามรূรพาทที่ว่า "...หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ ข้าพเจ้าต้องบอกเจ้าคุณให้ทราบ เป็นคนฉลาดซัน..."¹

จากนั้นพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้เข้าศึกษากับบาทหลวง ลาตูช (Révérend La Touche) ที่เมืองชรอปเชียร์ (Shrophire) ประมาณ 1 ปี ครึ่งก่อนสอบเข้าศึกษาวิชาช่างและการโยธาในสาขาวิชาการศึกษาวิทยาศาสตร์ประยุกต์ ณ คิงส์คอลเลจ (King's College)² ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำที่มีชื่อเสียงของอังกฤษในขณะนั้น การที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงเลือกเรียนในสาขาวิชานี้ ก็เพราะว่าความประสงค์นั้นนอกจากเป็นความต้องการส่วนพระองค์แล้ว³ ยังสอดคล้องกับพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมุ่งหวังจะ "สร้างคน" รุ่นใหม่ที่มีความรู้ในวิทยาการตะวันตก เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณบ้านเมืองในขณะนั้น ที่ขาดแคลนกำลังคนในการพัฒนาประเทศ ประกอบกับความเอาใจใส่ของพระยาสยามรূรพาทต่อการศึกษาของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ซึ่งได้เสนอแนะแนวทางในการศึกษาและกล่าวถึงถึงผลจากการศึกษาของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ต่อเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีว่า "...ด้วยเจ้าปฤษฎางค์ เป็นคนซันแล้วรู้ในการคิด เลกมาก... ข้าพเจ้าก็เห็นว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะได้เจ้าองค์นี้เป็นที่วิญอินทเนี่ยฝ่ายพลเรือนอย่างที่ดีทีเดียว..."⁴

¹ กจช. ร.5 กค. เล่มที่ 11 หนังสือพระยาสุรพาทถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ลงวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2416, หน้า 256

² Manich Jumsei, Prince Prisdang's Files on His Diplomatic Activities in Europe 1880-1886. (Bangkok : Chalermnit, 1977), p.5

³ กจช. ร.5 กค. เล่มที่ 11 พระยาสยามรূรพาทถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี วันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2416, หน้า 274

⁴ เรื่องเดียวกัน.

การศึกษาของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ใน King's College กล่าวได้ว่าเป็นไปตามความคาดหมายของพระยาสยามจตุรสารห์ เนื่องจากทรงมีพระสติปัญญาเฉลียวฉลาด ทรงอุทิศสภาวะวิริยะและเอาใจใส่ในการศึกษาอย่างมาก ดังเห็นได้จากทรงได้รับรางวัลจากการเรียนดีเกิน 2 ปีซ้อน ทรงได้รับรางวัลจากการศึกษาวิชาซีพีเฉพาะ (Special Certificate of Honour) สาขาวิชาวิจิตรศิลป์ (Fine Arts) และทรงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกหนึ่งในสภาคณาจารย์ (Associate of King's College)¹

ประจักษ์พยานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีพระสติปัญญาที่เฉลียวฉลาด และมีความสามารถอย่างสูงในการศึกษา คือ สุนทรพจน์ของนาย แกลดสโตน (Mr. Gladstone) ที่ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ เดอะ ไทมส์ (The Times) วันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2419 ซึ่งกล่าวชมเชยความสามารถของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ที่ว่า "...เป็นผู้ที่มาจากประเทศไกลยิ่ง ที่มีนิสัยอ่อนน้อมอย่างจะรวบรวมเอารางวัลเสียแต่ผู้เดียวทั้งสิ้น..."²

การประสบความสำเร็จทางการศึกษาของพระองค์อาจกล่าวได้ว่า เกิดจากความวิริยะอุตสาหะ ความสามารถส่วนพระองค์แล้ว ยังเกิดจากปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้พระองค์ทรงทุ่มเทให้กับการศึกษาเล่าเรียนในครั้งนี้คือ การตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของพระองค์ในฐานะที่พระองค์เป็นบุคคลหนึ่งในพระราชวงศ์ ที่ได้รับการเลือกสรรจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้มาศึกษาที่ยุโรป เพื่อนำความรู้ที่ได้ศึกษาไปเป็นกำลังของชาติในการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า ความสำเร็จในการศึกษาของพระองค์ครั้งนี้จึงเป็นที่ชื่นชมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาที่ทรงพระราชทานพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ว่า "...ด้วยฉันได้รับหนังสือของเธอ และทราบความตามผู้บอกเล่าแลหนังสือพิมพ์ออกชื่อเธอว่าได้รับรางวัลหลายหนหลายอย่าง เป็นชื่อเสียงกับตัวเองแลกรุงสยาม หฤาอีกอย่างหนึ่งก็เป็นเกียรติยศของเจ้านายที่ไปเรียน ไม้อายลูกขุนนาง ฉันมีความยินดียิ่งนัก..."³

¹ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ประวัติข่อยนายพันเอกพิเศษ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์..., หน้า 46

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 113

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ วันจันทร์ แรม 8 ค่ำ เดือน 10 ปีฉลูชวศก จ.ศ. 1238 [นศ.]

หลังจากพระองค์จบการศึกษาจาก King's College แล้ว จึงทรงขอ
พระบรมราชานุญาตเสด็จกลับไทย ในปี พ.ศ. 2419

ในปี พ.ศ. 2420 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เสด็จไปศึกษาต่อที่อังกฤษเป็นครั้งที่สอง เพื่อทรง
ฝึกภาคปฏิบัติในโรงงานใหญ่ ๆ ให้ทรงเกิดความชำนาญ และมีประสบการณ์ในการช่าง
และโยธาอย่างกว้างขวาง ในครั้งนี้ พระขาสยามรฐรพาทได้จัดให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์
เข้าศึกษาและปฏิบัติการกับบริษัทซีวิลเอนจิเนียริง¹ (Civil Engineering Company)
ที่เมืองเวสต์มินสเตอร์ (Westminster) โดยเข้าทำการฝึกหัดตามหลักสูตร 3 ปี ทั้งนี้
เพื่อเตรียมพระองค์ที่จะกลับเข้ามารับราชการในตำแหน่งผู้บริหารระดับสูงต่อไป² ดังนั้น
การศึกษารองพระองค์เจ้าปฤษฎางค์โดยการเข้าฝึกงานในครั้งนี้ จึงเป็นการฝึกหัดและ
เสริมประสบการณ์พระองค์ให้เป็นวิศวกรโยธาที่ดี ซึ่งจะได้นำมาเป็นประโยชน์ในการ
ปฏิบัติหน้าที่ราชการ

การศึกษารองพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในบริษัทแห่งนี้ ทำให้ทรงมีโอกาสได้ฝึก
งานภาคสนามเช่น เสด็จไปร่วมตรวจงานขุดคลองใหญ่ "ซวยเคออี" การก่อสร้างท่าบ
ป้องกันน้ำท่วมในประเทศเนเธอร์แลนด์³ ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ใน
ทางวิศวกรรมโยธาในรูปแบบใหม่ ๆ นอกเหนือจากการศึกษาในวิทยาลัย นับว่าเป็น
ประสบการณ์ที่มีค่ายิ่งต่อพระองค์ เพราะเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ ทำให้
ทรงทราบถึงความยากลำบากในการทำงาน ตลอดจนวิธีการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคเหล่านั้น

¹บริษัท Civil Engineering เป็นบริษัทที่ปรึกษากำนันวิศวกรรมโยธาของ
รัฐบาลอังกฤษ เป็นบริษัทที่ชำนาญในการสร้างรถไฟ

²กรมหมื่นเทววงษ์โรปกกรมมีพระดำริที่จะให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้ฝึกฝน
และศึกษาเกี่ยวกับการบริหารโรงสาคานในอังกฤษ เพื่อจะได้นำกลับมาบริหารโรงสาคานใน
ไทยต่อไป ดู พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ประวัติย้อนนายพันเอกพิเศษ พระวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าปฤษฎางค์..., หน้า 49

³เรื่องเดียวกัน., หน้า 50

ทรงเกิดความถนัดที่จะนำความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับ มาใช้เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง โดยเฉพาะ การเสนอแนะแนวทางในการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ในไทย เช่น การสร้างทางรถไฟ จึง อาจกล่าวได้ว่าพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงประสบผลสำเร็จในการศึกษาทางด้านวิศวกรรม โยธา สมกับพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงต้องการ บุคคลที่มีความสามารถเหมาะสมมาเป็นกำลังในการบริหารประเทศ

นอกจากนี้ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยการ ศึกษาอุทกวิธีในการป้องกันประเทศตามฝั่งทะเลและปากน้ำ และทรงซื้อตำราอุทกวิธีต่าง ๆ มาศึกษาค้นคว้าด้วยพระองค์เอง รวมทั้งเสด็จไปศึกษาถึงป้อมทหารต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความ เข้าใจ จนทรงเข้าพระทัยในอุทกวิธีป้องกันทางทะเลเบื้องต้น ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ พระองค์ในการปฏิบัติการกิจในเวลาต่อมา เมื่อพระองค์ทรงมีกปฏิบัติงานกับบริษัทครบ กำหนด 3 ปีแล้ว ทรงได้รับประกาศนียบัตรจากการศึกษา นับได้ว่าทรงมีความรู้ด้าน วิศวกรรมโยธา การออกแบบ การควบคุม และการบริหารองค์การเป็นอย่างดี และได้อรับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสมาคมการก่อสร้างและวิศวกรรมโยธาแห่งอังกฤษและไอร์แลนด์ (Associate of Institute of Civil Engineer of Great Britain and Ireland)¹ อีกด้วย ในปี พ.ศ. 2423 พระองค์ได้เสด็จกลับไทย

อาจกล่าวได้ว่า การเสด็จมาทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ 2 ครั้งของ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ แม้จะเป็นการศึกษาที่มุ่งฝึกฝนและให้ความรู้แก่พระองค์ในด้าน วิศวกรรมและการโยธาที่จริง แต่ก็เป็นการเสริมสร้างคุณสมบัติทางการทูตแก่พระองค์ หลายประการ อาทิเช่น ด้านภาษาทรงสามารถเจรจากับชาวตะวันตกได้อย่างดี การ พำนักอยู่กับครอบครัวชาวตะวันตก ได้สร้างสัมพันธภาพที่ดีแก่พระองค์นานปีการ ทรง เรียนรู้อุปนิสัยใจคอ ชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม การเข้า สยามกับชาวตะวันตก ทำให้ทรงสามารถปฏิบัติตนได้ถูกต้องเมื่อทรงปฏิบัติพระราชภารกิจ เป็นราชทูตไทยประจำต่างประเทศ ครั้งเห็นได้จากทรงวางพระองค์ให้เป็นที่ยอมรับในหมู่ชาว ต่างประเทศและข้าราชการชั้นสูง รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในยุโรปได้เป็นอย่างดี

---

¹ เรื่องเดียวกัน. , หน้า 51

การรับราชการ หลังจากทรงจบการศึกษาจาก King's College แล้ว พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เสด็จกลับไทยเมื่อ พ.ศ. 2419 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับราชการเป็นผู้ช่วยของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์¹ และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ² ซึ่งทรงปฏิบัติหน้าที่ในการตรวจบัญชีรับและจ่ายในหอรัษฎากรพิพัฒน์ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงใช้ประสบการณ์จากการศึกษาวิชาวิศวกรรมโยธา เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นข้าหลวงไปตรวจการท่าบ่อของเมืองกบินทร์บุรี พระองค์ทรงทำรายงานการตรวจบ่อของมูลเกล้าฯ ถวายเป็นที่พอพระราชหฤทัย⁴ นอกจากนั้นทรงออกตรวจลำคลองต่าง ๆ ทำการสำรวจวัดระดับน้ำในคลองเปรมประชากรร่วมกับนายอาลบาลสเตอร์ เพื่อใช้คลองเป็นทางรับน้ำที่ไหลจากบางปะอินมาใช้ในการประปาในกรุงเทพฯ⁵ ทรงได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ตรวจการก่อสร้างโรงทหารหน้า ซึ่งนายกราตีเป็นนายช่างรับเหมาก่อสร้างอีกด้วย นับได้ว่าทรงนำความรู้ทางวิศวกรรมและการโยธาที่ได้ทรงศึกษามาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อบ้านเมือง

¹ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ต้นสกุล "กฤษดาการ"

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ต้นสกุล "เทวกุล"

³ หอรัษฎากรพิพัฒน์ (Audit Office) เป็นสำนักงานที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้น เพื่อทำหน้าที่ตรวจตราบัญชีรายรับและรายจ่ายเงินรายได้ของแผ่นดิน สำนักงานนี้อยู่ในความควบคุมของพระองค์โดยตรง

⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถ์เลขาถึงพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ วันศุกร์ แรม 6 ค่ำ เดือน 2 ปีชวดอัฐศก จ.ศ. 1238 [ณศ.]

⁵ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ประวัติขื่อนายพันเอกพิเศษ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์..., หน้า 48

การรับราชการทหารในกรมทหารหน้า ใน พ.ศ. 2423 เจ้าหมื่นไวยวรนาถ รองผู้บังคับการกรมทหารหน้า ได้ทำรายงานขึ้นกราบทูลว่า ทหารไม่เพียงพอที่จะรับ ราชการทหารในกรมทหารหน้า และเสนอความเห็นให้รับสมัครคนแขนขา¹ มารับราชการ ทหาร² พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงอาสาสมัครเข้ารับราชการในกรมทหารหน้า ทรงสัก แขนเป็นรูปดวงจักรซึ่งเป็นสัญลักษณ์หมู่ทหารอาสาสมัครครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอม เกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นนายพันเอกพิเศษแห่งกรม ทหารหน้า พระราชภารกิจทางทหารที่สำคัญของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์คือ ทรงได้รับการ มอบหมายให้ศึกษากิจการทางทหารของยุโรป ในประเทศเยอรมัน ออสเตรีย อังกฤษและ ฝรั่งเศส เมื่อครั้งที่พระองค์ได้รับการแต่งตั้งเป็นราชทูตพิเศษไปถวายของขวัญ เนื่อง ในพระราชพิธีวิวาหมงคลของเจ้าชายวิลเลียมแห่ง เฮอร์มณี และเจ้าชายรุคคอล์แห่ง ออสเตรีย ในปี พ.ศ. 2424 โดยขออนุญาตต่อรัฐบาลชาติดังกล่าว เข้าชมบ่อน้ำ ถ้ำย โรงทหาร โรงงานผลิตอาวุธ โรงเก็บอาวุธ รวมทั้งจัดซื้อเครื่องทหารต่าง ๆ ขบหาท ในราชการทหารของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในครั้งนี้ เปิดโอกาสให้ทรงได้ใช้ความรู้ ความสามารถอย่างมาก พระองค์ทรงทำรายงานการเข้าชมสถานที่ต่าง ๆ เสนอแนะ ความคิดเห็นต่าง ๆ และได้แนะนำต่อรัฐบาลในการจัดดำเนินการด้านทหารต่อไป เช่น การป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตกรุงสยามด้วยคอร์บีโต³ การจัดกองทหารแบบ ยุโรป การจัดซื้ออาวุธ การหากรูทหาร⁴ เข้ามาฝึกหัด เป็นต้น ภารกิจทางทหารใน

¹ คนแขนขาหมายถึง ชายฉกรรจ์ที่ยังไม่ได้สักทองแขน หน้าแขน เพื่อเข้ารับ ทำการในกรมกองต่าง ๆ ตามสังกัดของบิดา

² เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, (พระนคร: องค์การตำราสุรสภา, 2504), เล่มที่ 1, หน้า 97-99

³ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ, ลายพระหัตถ์ทูลพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ วันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2425 : พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงศ์ วโรปการ วันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2425 [มช.]

⁴ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์, ลายพระหัตถ์ ทูลกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ วันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2426 [มช.]

ทรงนับได้ว่าเป็นภารกิจที่สำคัญอย่างยิ่ง เนื่องมาจากขณะนั้นรัฐบาลไทยเริ่มปรับปรุง กองทัความแบบยุโรป แต่ยังคงขาดแคลนกำลังคน ยุทธปัจจัย และความรู้ด้านยุทธวิธีต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องอาศัยบุคคลที่มีความรู้ความสามารถมาเสริมสร้างและวางพื้นฐานทางทหาร ให้เหมาะสม การที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้รับการมอบหมายให้ปฏิบัติราชการในครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีใช้น้อย

อาจกล่าวได้ว่า ภารกิจทางราชการทหารที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้ทรงปฏิบัติ จำเป็นต้องได้ผู้มีความรู้ทั้งด้านวิชาการและการปฏิบัติงานในภาคสนาม เพื่อสามารถชี้แนะ การจัดดำเนินการทหารของไทยตามแบบยุโรป จากรายงานการปฏิบัติงานของพระองค์ เจ้าปฤษฎางค์แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีความรู้ในทางการช่างที่ทันสมัย มีความกระตือ รือร้น เอาใจใส่ และมีความวิริยะอุตสาหะในการปฏิบัติหน้าที่อย่างแท้จริง

การต้อนรับพระราชอาคันตุกะ การที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงศึกษาใน อังกฤษ ทรงสามารถพูดภาษาอังกฤษและเข้าใจขนบธรรมเนียมมววัฒนธรรมของชาติตะวันตก ดังนั้นพระราชภารกิจอีกประการหนึ่งที่ทรงได้รับการมอบหมายคือ เป็นผู้ต้อนรับและนำ พระราชอาคันตุกะจากชาติตะวันตกที่เสด็จมาประเทศไทยได้ เข้าเฝ้าและนำเสด็จประพาส ยังที่ต่าง ๆ เช่น ใน พ.ศ. 2419 ทรงให้การต้อนรับพระเจ้าเฮนรี แห่ง ลิชเตินสไตน์ (Henry of Liechtenstine) พ.ศ. 2423 ทรงต้อนรับ ดยุก แห่ง เจนัว (Duke of Genoa) แห่งอิตาลี การที่ทรงรับรองพระราชอาคันตุกะจากชาติตะวันตกเป็นอย่างดี ย่อมก่อให้เกิดสัมพันธภาพอันดีระหว่างพระราชวงศ์ไทยและต่างชาติ เป็นประโยชน์แก่ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในการปฏิบัติภารกิจตำแหน่งราชทูตไทยต่อมา

การรับราชการในคณะราชทูต ระหว่างทรงฝึกงานกับบริษัทชิวิลเอนจิเนีย ในปี พ.ศ. 2422 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่งคณะทูตพิเศษซึ่งมีพระยาภาณุวงศ์เป็นราชทูต ออกไปเจรจาความเรื่องพระปรีชา กลการ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้ลาพักจากการฝึกงานชั่วคราวมาปฏิบัติหน้าที่เป็นล่ามในคณะทูต ทั้งนี้เนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ให้พระองค์ เจ้าปฤษฎางค์ได้ปฏิบัติภารกิจทั้งเป็นราชการสำคัญของบ้านเมือง เพื่อเป็นพื้นฐานในการ

รับราชการต่อไป และเวลาเดียวกันก็เป็นการแสวงหาเกียรติยศให้แก่พระองค์ด้วย¹ การปฏิบัติภารกิจของคณะทูตประสบความสำเร็จสมความมุ่งหมายของรัฐบาล พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงมีโอกาสเข้าเฝ้าสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษ ได้เสด็จตามคณะราชทูตนี้ไปเข้าเฝ้าพระเจ้าวิลเลียมที่ 1 แห่งเยอรมนีด้วย การที่พระองค์ทรงร่วมปฏิบัติภารกิจในคณะราชทูตนี้ กล่าวได้ว่าเป็นใบเบิกทางให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการทางการทูต

จากความตอนหนึ่งในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นล่ามและเลขานุการที่ 2 ในคณะทูต ซึ่งมีเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีเป็นราชทูตนำเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกไปถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย ในปีพ.ศ. 2423 และเจรจาขอแก้ไขหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าที่รัฐบาลไทยทำไว้กับชาติตะวันตกว่า "...ฉันไว้วางใจในความรู้ของเธอ แลความซื่อตรงต่อตัวฉันกับทั้งความรักชาติแลบ้านเมืองของเธอ... ขอให้เธอช่วยท่านกรมท่า (พระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี) ให้เติมกำลังเติมปัญญาตามสมควรที่จะเป็นไปได้..."² แสดงให้เห็นถึงความไว้วางใจในพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ทั้งนี้เนื่องมาจากราชการทูตครั้งนี้เป็นราชการสำคัญ ต้องมีล่ามที่รู้และเข้าใจภาษาไทยและภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี รวมทั้งสามารถเป็นที่ปรึกษาแก่คณะราชทูตได้ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์จึงเป็นบุคคลที่เหมาะสมกับสภาพการณ์นั้น ราชการทูตในครั้งนี้ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้ปฏิบัติหน้าที่เลขานุการที่ 1 แทนพระยารัตนโกษาซึ่งป่วยไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ หลังจากคณะทูตชุดนี้กลับไทย พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงได้รับมอบหมายจากราชทูต (เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี) ให้นำเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปถวายแด่กรมการทูตเยอรมันอีกด้วย

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขา ถึงพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ วันอังคาร ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 5 ปีเถาะยังเป็นสัมฤทธิ์ศก จ.ศ. 1240

[๗๕.]

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขา ถึงพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ วันพฤหัสบดี แรม 13 ค่ำ เดือน 6 ปีมโรงโทศก จ.ศ. 1242 [๗๕.]

ปี พ.ศ. 2424 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ เป็นราชทูตพิเศษ นำของขวัญไปถวายแก่เจ้าชายรุคคอล์ฟแห่งออสเตรีย และเจ้าชาย วิลเลียมมกุฎราชกุมาร เฮอร์ซอญ์ เนื่องในการพระราชพิธีอภิเษกสมรส จุดประสงค์ของการเดินทางครั้งนี้ นอกจากเพื่อฟื้นฟูสัมพันธไมตรีกับประเทศเยอรมนีแล้ว ยังเป็นการดำเนินนโยบายทางการทูตของไทย ในการหาหาอำนาจตะวันตกเป็นมิตร เพื่อเป็นการถ่วงดุลย์อำนาจอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งกำลังแผ่อิทธิพลเข้ามายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงดำริให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ให้เสริมสร้างสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ โดยขอเข้าเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิวิลเลียมที่ 1 เพื่อกล่าวชมเชยกองสุลเฮอร์ซอญ์ว่า ได้ปฏิบัติตนและหน้าที่ราชการได้ดีกว่าผู้แทนรัฐบาลอื่น ๆ เป็นผู้รักษาคำมั่นประนีประนอมทั้ง 2 ฝ่าย และพยายามสอดส่องดูแลมิให้ตนในบังคับเยอรมนีทำการใด ๆ ที่ละเมิดกฎหมายไทย เช่น การขายสุรา

การปฏิบัติภารกิจในเยอรมนีและประเทศยุโรปในครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมอบหมายให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์สืบเป็นการส่วนตัว ในเรื่องที่รัฐบาลไทยจะแก้ไขสัญญาในเรื่องสุราโดยกล่าวเหตุผลที่ว่า "...เพื่อป้องกันความชั่วร้ายที่เกิดแก่กรุงสยามที่ประพาศิเลข ๆ มาบ้าง โดยหนังสือสัญญาว่าไว้มิซัดทำให้เป็นการขัดขวางต่อความเรียบร้อยของบ้านเมือง แต่ยังมีใต้มีความหมายจะถอนคืนผลประโยชน์อันใดที่ใต้ให้แล้วแก่คนต่างประเทศโดยข้อธรรมสักสิ่งสักอันเลย..."² จากคำตอบของรัฐบาลเยอรมนี³ อังกฤษ⁴ ที่ว่าไม่ซัดขัดข้องถ้ารัฐบาลไทยจะขอเปิดการ

¹ ราชตรี วานิชลักษณ์, "ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนี ตั้งแต่ พ.ศ. 2405-2460", (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 29

² กจช. รล. 3/1 พระบรมราชาโฆวาททรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานใ้แก่ หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ราชทูตวิเสส แล้ววัน 159 คำ ปีมะเสงตรีศก ศักราช 1243

³ กจช. ร. 5 บ: 3/1 รายงานพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ที่รันออกไปเป็นราชทูตพิเศษ (ร.ศ. 100-103)

⁴ เรื่องเดียวกัน.

เจรจาแก้ไขเรื่องสุรา ก่อให้เกิดความมั่นใจแก่รัฐบาลไทยอย่างมาก ซึ่งเห็นได้จากการแต่งตั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นราชทูตไทย เพื่อดำเนินการเจรจาเรื่องสุรากับรัฐบาลประเทศตะวันตกในปีต่อมา

3. เหตุผลที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้รับตำแหน่งราชทูตประจำนานาประเทศ เหตุผลต่าง ๆ มีดังนี้

ก. ฐานะฐานะ

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงอยู่ในราชสกุล ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ความเป็นราชสกุลย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้พระมหากษัตริย์สนับสนุน ทั้งนี้เนื่องจากฐานะของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนต้นรัชกาลไม่มั่นคงนัก ดังเห็นได้จากความในพระราชหัตถเลขาพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศสยามกุฎราชกุมารที่ว่า

...ในขณะนั้นเปรียบเสมือนคนที่ศีรษะขาดแล้ว จับเอาแต่ร่างกายขึ้นตั้งไว้ในที่สมมุติกษัตริย์ เหลือที่จะพรณาความทุกข้ออันต้องกำพราในอายุเพียงเท่านั้น และความหนักของมงกุฎอันเหลือที่ถองจะหามไว้ได้ ทั้งมีศัตรูซึ่งมุ่งหมายอยู่โดยเปิดเขยรอบข้างทั้งภายในและภายนอก หมายถึงเอาทั้งในกรุงและต่างประเทศ...

จากพระราชหัตถเลขาดังกล่าวแสดงให้เห็นลักษณะการเมืองภายในประเทศ ตอนต้นรัชกาลเป็นลักษณะแฝงของการต่อสู้เพื่อชิงอำนาจมาไว้ที่สถาบันกษัตริย์ และเป็นลักษณะของการต่อสู้ของชนรุ่นใหม่ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำกับกลุ่มขุนนางเก่า² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องเร่งระดมทรัพยากรทางการเมืองและบุคคลเพื่อ

¹ กจช. ร. 5 รล. 3/9 พระราชหัตถเลขาพระราชทานยังสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศลง วัน 23 พฤษภาคม ร.ศ. 112

² ละออทอง อัมรินทร์รัตน์, "การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ...",

เป็น านกำลังสนับสนุน กลุ่มที่สำคัญคือพระบรมวงศั พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงเป็นหนึ่งในกลุ่มคนที่ทรงสร้างขึ้นจากกระบวนการสร้างรุ่นใหม่ โดยการส่งไปศึกษายังยุโรป เพื่อเรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ ตามแบบตะวันตก เพื่อกลับมาเป็น านกำลังที่จะช่วยควบคุมกลไกการบริหารของรัฐ ทั้งนี้เนื่องมาจากพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นผู้ใกล้ชิดพระองค์ซึ่งทรงรู้จักเป็นอย่างดี ประกอบกับพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ทรงมีพระอุปนิสัยวิริยะ อุตสาหะ มีความขยันหมั่นเพียร และเอาใจใส่ในการปฏิบัติภารกิจที่เคยได้รับมอบหมายมาก่อน ย่อมมีส่วนช่วยให้พระองค์ได้รับความไว้วางใจ และเป็นที่เชื่อถือจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศั ขุนนางข้าราชการ และผู้เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ เป็นอย่างมาก

ข. ค่านประสพการณ

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงร่วมปฏิบัติภารกิจในขณะทูตไทยที่ออกไปเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ 2 คณะ ทรงปฏิบัติหน้าที่ราชทูตพิเศษออกไปถวายของขวัญแด่ เจ้าชายวิลเลียมแห่ง เฮอร์มันและเจ้าชายรุคอฟท์แห่งออสเตรียเมื่อ พ.ศ. 2424 การที่ทรงเข้าร่วมปฏิบัติภารกิจในขณะทูตซึ่งได้เจรจากาบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาก่อน ย่อมทำให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์เข้าใจถึงสภาพการณ และความลำบากของรัฐบาลไทยในเรื่องสุราได้ดี นอกจากนั้นพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงได้รับการมอบหมายให้เป็นตัวแทนของราชทูตไทยและรัฐบาลไทย เพื่อติดต่อกับรัฐบาลอังกฤษหลังจากคณะทูต (เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี) เดินทางกลับไทยในปี พ.ศ. 2423 ทั้งนี้โดยการสนับสนุนของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ² ด้วยฐานะ

¹ชลธิชา บุนนาค, "การเสื่อมอำนาจทางการเมืองของขุนนางในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2416-พ.ศ. 2475): ศึกษากรณีขุนนางตระกูลบุนนาค" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527, หน้า 101

²ม.ล.วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์และวิมลพรรณ ปิตถวัชชัย, บทบาทของสมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรณวัช, 2525), หน้า 43

ตำแหน่งนี้ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงทำหน้าที่ถ่ายทอดสถานการณ์ทางการเมืองของอังกฤษ และยุโรปมายังรัฐบาลไทย โดยผ่านทางสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ

จึงอาจกล่าวได้ว่าประสบการณ์การเรียนรู้ต่าง ๆ ที่ทรงได้รับขณะปฏิบัติราชการทูต เป็นพื้นฐานให้พระองค์เข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์ วิธีการทูตตามแบบตะวันตกได้ดีพอควร ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระองค์มีความเหมาะสมในตำแหน่งราชทูตสยามประจำประเทศตะวันตก

ก. ด้านการศึกษา

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทรงได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ มีความรู้ภาษาอังกฤษที่เหมาะสมกับ ตำแหน่งราชการทูตประจำต่างชาติ ซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับ ราชการต่าง ๆ กับรัฐบาลประเทศตะวันตกอย่างมาก แม้วิชาการศึกษาเป็นสิ่งที่พระองค์มิได้รับ การศึกษาในหลักสูตรก็ตาม แต่ประสบการณ์การเรียนรู้ที่พระองค์ได้รับ ไม่ว่าจะชีวิต ความเป็นอยู่แบบตะวันตก ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ย่อมเป็นคุณสมบัติเหมาะสมที่จะปฏิบัติหน้าที่ในราชการทูตได้ดี

ดังนั้นอาจพิจารณาได้ว่า ฐานะ การศึกษา ความรู้และประสบการณ์ที่ทรงได้รับ จากการศึกษาในยุโรป รวมทั้งความสามารถในการปฏิบัติราชการทูตของพระองค์เจ้า ปฤษฎางค์ เป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนและเสริมส่งให้ทรงได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นราชทูตสยามประจำ ประเทศตะวันตก เพื่อออกไปเจรจาตกลงทำหนังสือสัญญา เรื่องสุรากับรัฐบาลประเทศต่าง ๆ

มีข้อน่าสังเกตประการหนึ่งถึง เหตุผลของการแต่งตั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ เป็นราชทูตออกไปเจรจาแก้ไขเรื่องสุราในครั้งนี้ว่า เหตุใดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงไม่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งบุคคลอื่น โดยเฉพาะบุคคลในตระกูลขุนนางซึ่ง เคยได้ปฏิบัติภารกิจด้านการทูตมา แต่ก่อนในประเทศตะวันตกตั้งแต่สมัยพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ จากประเด็นนี้อาจพิจารณาได้ว่า ประการแรก ตั้งแต่

¹ราชทูตพิเศษในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีดังนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเข้าพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2416 เป็นต้นมา พระองค์ทรงพยายามที่จะตั้งอำนาจการบริหารมาจากขุนนาง ตระกูลขุนนาง และจัดปฏิรูปค่านการคลังใหม่เพื่อเป็นฐานอำนาจของพระองค์ในการปกครองประเทศ ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหาเรื่องสุราชึ่งเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นที่จะต้องส่งราชทูตออกไปเจรจากลลงโดยเร็ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเลือกพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นราชทูต ทั้งนี้เนื่องจากทรงไว้วางพระราช ฤทัยในพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ตั้งความในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปยังสมเด็จพระเจ้า พระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ความว่า

พ.ศ. 2400 พระยามนตรีสุริวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) เป็นราชทูตเชิญพระราช สำนัและเครื่องราชบรรณาการออกไปถวายสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษ

พ.ศ. 2403 พระยาตรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค) เป็นราชทูตเชิญพระราชสำนั ไปฝรั่งเศส

พ.ศ. 2410 พระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วอน บุนนาค) เป็นราชทูตไปทำ สัญญาฉบับฝรั่งเศส เรื่องเขตแดนเมืองพระตะบอง และหนังสือสัญญาเกี่ยวกับสุรา

ส่วนราชทูตพิเศษในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่

พ.ศ. 2422 พระยาภาณุวงศ์ (พร บุนนาค) เป็นราชทูตไปเจรจากับ อังกฤษเรื่องความพระปรีชา กตการ

พ.ศ. 2423 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เป็น ราชทูตไปถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกแก่สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่ง อังกฤษ และเจรจากับหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้ากับรัฐบาลอังกฤษ

ดู พระยาทิพโกษา, "ตำนานกระทรวงการต่างประเทศ", สุราชูรมย์ (2508): 50-53; พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ประวัติการ ทูลของไทย, (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายชวด สุสีราช 7 กันยายน พ.ศ. 2507), หน้า 37-38.

...เห็นว่าหม่อมเจ้าปฤษฎางค์ฉันใช้ให้ออกไปราชการอยู่ใน
ประเทศยุโรปแล้ว ก็โตไปทีละมเปอเธอเยอรมนีและออสเตรียถึง
สองครั้ง เขาก็นับถือรับรองดี ถึงว่าจะเป็นเข้บ่าเข้บอ ฉันก็ได้
เคยใช้มา เห็นว่าถือคำสั่งมันคงแข็งแรงอยู่ ไม่ลวงเกิน เห็นพอ
จะพูดชี้แจงการเรื่องนี้ได้ ถ้ากลัวจะฟังชานให้เสียราชการแผ่นดิน
ไป ฉันจะต้องรับประกันไว้สักครั้งหนึ่ง...

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการแต่งตั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ในครั้งนี้ จึงสอดคล้อง
กับพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการรวบรวม
กลุ่มบุคคลที่จะสนับสนุนการบริหารประเทศของพระองค์ได้

ประการต่อมา แม้ว่าเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีจะเคยเจรจาตกลง
เรื่องสุรากับรัฐบาลอังกฤษในสัญญากรมท่าเมื่อ พ.ศ. 2423 มาแล้วก็ตาม แต่ข้อจำกัด
ในสัญญาดังกล่าวซึ่งอาจเกิดปัญหาขึ้นได้ ถ้ารัฐบาลสยามจะนำมาปฏิบัติดังที่กล่าวมาแล้ว
และเมื่อพิจารณาถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีจะเห็นได้ว่าเป็นบุคคลในตระกูล
ขุนนาง เมื่อสัญญากรมท่าล้มเหลวย่อมสะท้อนถึงการเสื่อมของความสามารถของบุคคล
ในตระกูลขุนนางด้วย ในขณะที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์
ออกไปเจรจาเรื่องสุรา เป็นการส่งตัวแทนกลุ่มพระมหากษัตริย์ออกไป ถ้าการเจรจา
เรื่องสุราครั้งนี้สำเร็จไม่เพียงแต่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์พระองค์เดียวที่จะมีชื่อเสียง
ความสำเร็จนี้ยังหมายถึงความเข้มแข็งของกลุ่มสยามหนุ่มซึ่งเป็นฐานกำลังสนับสนุน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว² อีกด้วย ทั้งนี้ได้จากลายพระหัตถ์ของ
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการที่ได้ทูลพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ว่า

¹ ผนวธิ สุทธิสงคราม, สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์, เล่ม 2,
หน้า 654

² ศึกษาราชละเอียดเกี่ยวกับความพยายามของกลุ่มสยามหนุ่มในการดึง
อำนาจจากกลุ่มขุนนางมาสู่พระมหากษัตริย์ได้ใน ชลธิชา ขุนนาง, "การเสื่อมอำนาจ
ทางการเมืองของขุนนาง..."

"...เรื่องสุรานี้ ความชอบความดีเมื่อการสำเรจนั้น จะปรากฏมีแก่ท่านมากนัก ให้ตั้งใจ
จริงเกิด จะได้อวดฝีมือถนนุ่ม ๆ ที่มีวิชาว่าดีกว่าคนแก่ใจ ๆ ให้ประจักษ์แก่กรุงสยาม
คราวหนึ่ง..."¹

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการแต่งตั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ครั้งนี้สอดคล้องกับพระบรม
ราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการรวบรวมกลุ่มบุคคลซึ่งเป็น
ทรัพยากรทางการเมืองขึ้น เพื่อเป็นฐานกำลังที่จะควบคุมกลไกการบริหารราชการของรัฐ²
นอกจากนี้ยังอาจพิจารณาได้ว่า การดำเนินการนี้เป็นการสอดแทรกพระราชอำนาจในการ
บริหารประเทศ ดังเห็นได้จากพระบรมราชโองการในการแต่งตั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์
ได้กระทำโดยผ่านทางสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ ซึ่งเป็นราช
เลขานุการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แทนที่จะเป็นเจ้าพระยาภาณุวงศ์
มหาโกษาธิบดี เสนาบดีกรมท่าว่าการต่างประเทศ³ และถ้าพระองค์เจ้าปฤษฎางค์
สามารถเจรจาเรื่องสุราได้สำเร็จก็จะเป็นการชักนำ "ข้าราชการที่เป็นกลาง" เข้ามา
เป็นพวกด้วย ดังปรากฏแนวพระราชดำริในพระราชหัตถเลขาความว่า

¹กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ, ลายพระหัตถ์ ทูลพระองค์เจ้าปฤษฎางค์
วันอังคาร แรม 13 ค่ำ เดือน 10 ปีเมษจัตวาศก จ.ศ.1244 [มช.]

²ชลธิชา บุนนาค, "...การเสื่อมอำนาจทางการเมืองของขุนนาง...",
หน้า 101

³Nigel J, Brailey, "The Origins of the Siamese Forward
Movement in Western Laos 1855 - 1892" (Ph. D.Thesis London University,
1968), p. 258.

...เมื่อมีผู้คิดในทางอันดีมากขึ้น จึงท้อแผ่อ่านาจออกโดยยึดเอาทางที่ถูกต่อสู่ทางที่ผิด เมื่อชนะได้ครั้งหนึ่งสองครั้ง ความนิยมของคนที่ตั้งอยู่ในทางกลางย่อมรวนเรหันมาเห็นด้วยก่อน จึงเกิดความนิยมมากขึ้น ๆ จนถึงผู้ซึ่งเป็นที่รู้จักต้องกลับเป็นมิตร...¹

จึงกล่าวได้ว่าจากความเหมาะสมทั้งฐานะ ประสพการณ์ และการศึกษาของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ เป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนให้พระองค์ได้รับตำแหน่งราชทูตไทยประจำต่างประเทศ เพื่อดำเนินการเจรจาขอทำหนังสือสัญญาเกี่ยวกับสุรากับรัฐบาลต่างประเทศ ซึ่งจะได้อธิบายในบทต่อไป

---

¹ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, "การเปลี่ยนแปลงและประเพณีไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว", หนังสือที่ระลึกครบ 100 ปีแห่งวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และวันเสวยราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน พ.ศ. 2511), หน้า 173-177